

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ և ՆԱԳԻՆՆԵՐ

ԹԻՒ Թ. — ՇՐՁԱՆ Զ.

1873

ՏԱՐԻ Զ. — ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 30

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԵՊԵՂԵՑԱԿԱՆՔ ԵՒ ԺՈՂՈՎՈՒՐԻՒՄ

Ստոյգ է որ՝ շատ երկար ժամանակի արդիւնք չլինելով՝ մի օտար՝ բայց նոր «կրօն» կքարոզուի՝ Ազգիս մէջ ի տեղիս տեղիս եկեղեցականաց և ժողովրդեան մէջ խորհրդով սերմանելոյ համար՝ իբր թէ երկուքն ևս ի միմեանց օտար մարմիններ կաղմէին և այլազգ և իրերահակառակ շահեր ունենային :

Թէպէտ այս սկզբանց կհետեին հոռով մէական և այլ եկեղեցիք ոմանք, գուցէ նոցա դիրքեր կներին խտրութեամբք վարուիլ իւրեանց ինքնուրոյն իշխանութեանց՝ պարտաւորութեանց և պաշտօնից մէջ, սակայն այսպիսի մի նոր և օտարօտ սկզբունք և դիրք երբեք տեսնուած չէ Հայաստանայց Ակեղեցւոյ մէջ՝ ոչ ի հնումն և ոչ պէտք է թողուլ որ սպրդի ի նորումն և յապագայն :

Վասն զի ի՞նչ կնշանակէ եկեղեցականաց և ժողովրդեան մէջ այնպիսի խտրու-

թիւններ սերմանել՝ որպիսին նոյն իսկ ընդհանուր Ակեղեցւոյ վիճակին և Քրիստոսի պատուիրանաց հակառակ են : Խորհիրը չշփոթելով կրօնական և աշխարհական պարտաւորութեանց հետ, հետադօտեմք թէ՛ ով է զԱկեղեցին բաղկացնողն և նորա նիւթական կառավարութիւնը մատակարարող և առատաձեռնողն, ով է եկեղեցականքը կամ Ակեղեցւոյ պաշտօնեայքը ընտրող և նոցա պէտքերը հոգացողն, և վերջապէս՝ ով է Ակեղեցւոյ դոյւթութիւնը պայծառ և յարատե ապահովողն, և ահա յայնժամ դիւրին է մակարեւել և իմանալ ժողովրդեան և եկեղեցականաց փոխադարձ յարաբերութիւնքը և պարտաւորութիւնքը :

Յայտնի բան է՝ զի առանց ժողովրդեան եկեղեցիք և պաշտօնեայք նշանակութիւն կամ դոյութիւն չեն կորող ունենալ, և թէ երբ ժողովրդեան համար են սոքա, ապա ուրեմն ժողովուրդն, պարզ պարտքեր և իրաւունքներ ունի և պիտի ունենայ :

Ապա ժողովրդեան իրաւունքներն ո՞րք են ընդ պարտոցն :

Ինչ որ ժողովուրդն կրկաղմէ, ինչ որ ժողովուրդն կըտայ և կհոգայ միշտ, ինչ որ ժողովուրդն կապահովէ, ի նոսա ժողովուրդիան իրաւունքները ակնյայտնի կը հանդիսանան. ըստ որում եթէ պարտաւոր է զայն ամենայն կաղմել, ապա, հոգալ և ապահովել մինչև անգամ արեամբ չափ շահատակելով, չէ որ այնպիսի պարտաւորութեանց հետ կցորդ և անհրաժեշտ իրաւունքներ ևս ունին: Չոր օրին. ղինուորեալ եկեղեցին տեսականաւորուելով ի նիւթական եկեղեցին, ժողովուրդն կպարտաւորուի զայն կառուցանել իւր արդեամբք և նուիրանօք: Եկեղեցին կարօտ լինելով պաշտօնէից՝ ժողովուրդն կը պարտաւորուի իւր մէջէն արժանաւորները ընտրել և նոցա նիւթական պիտոյքը հոգալ իւր արդեամբք և նուիրանօք: Եկեղեցին իւր կառավարութեան մէջ կրելով նիւթական բազում և անհրաժեշտ կարօտութիւնքը և պիտոյքը, ժողովուրդն կպարտաւորուի զայն ամենն լրացնել՝ հոգալով իւր արդեամբք և նուիրանօք: Եկեղեցւոյ յարաւեութեան և ապահով պայծառութեան, արժանաւոր և հմուտ պաշտօնէից պատրաստութեան՝ և նոյն իսկ աղգային կրթութեան՝ լեզուի և կրօնի ուսուցման համար ամենակարեւոր գործով հոգեւոր դպրոցներ, վարժարաններ ևն, ժողովուրդն կպարտաւորուի առատաձեւել նոցա ծախքերը և տնտեսական համայն պէտքերը: Այլ իրջապէս՝ Եկեղեցւոյ գոյութիւնը յարատեւ և ապահով պահպանելոյ և ընդ դէմ չարանպատակ հակառակորդաց յաւէտ պաշտպանելոյ համար՝ ժողովուրդն կպարտաւորուի չննայել իւր ամեն ճիգը, և սիրայօժար ի զոհ

նուիրուիլ: Սակայն պէտք է կրկնել, որ ամեն այսպիսի պարտաւորութիւնք փոխարէն իրաւունքներ չունենան ամենայն արդարութեամբք. ուստի ժողովուրդն իրաւունքներ չունի՞ իւր կառուցած Եկեղեցւոյ պակասութիւնքը դիտել և աւարտել, իւր ընտրած և սնուցած սխառօնէից սեպուհ պարտաւորութեանց ըստ արժանոյն և անթիրի կատարմամբք մխիթարուիլ, Եկեղեցւոյ կառավարութեան մէջ իւր մասն ունենալ իբրեւ քաղաքական անձն և տնտեսութեան մէջ փորձեալ և հմուտ, միանգամայն օրինաւոր հաշիւ պահել տալ և պահանջել, հոգեւոր զըպրօցաց ուսումնական և տնտեսական մատակարարութեանց մէջ մասն ունենալ՝ նպատակել ըստ կարեաց և արդիւնաւորել փոխադարձ աջակցութեամբք, Եկեղեցւոյ գոյութեան հսկել և նորա թշնամիքը ճանաչել, և նոցա նպատակները դիտել՝ իմանալ և աւաջքը առնուլ:

Ո՛վ ոք քաջ կձանաչէ ժողովուրդեան սեպհական իրաւունքը, չէ կարող ժողովրդական այսպիսի օրինաւոր և արդար պահանջքը ժխտել: Այո՛ նոյն իսկ բռնաւորք իւրեանց միահիծան ընթացից մէջ չեն կարող ժխտել ժողովրդական իրաւունքը, և կջանան ժողովրդական կամօք և ընտրութեամբ ձեւել իւրեանց իշխանութիւնքը և այնպէս ճանչցնել: Թող ընդհանուր պատմութիւնն վիայ լինի, և հետաքրքիրներ թող ի նմին փրնորուեն բազում ապացոյցներ, և դիւրութեամբ կգտնեն:

Ապաքէն Քրիստ. Եկեղեցւոյ հիմնադիր մեր Փրկիչ Յիսուս Քրիստոս անդամ շատ պարագաներու մէջ ինքնին օրինա-

կաւ անձին ուսոյց ժողովրդական պարտաւորութիւնքը և իրաւունքները քարոզելով և աւանդելով՝ մինչև անգամ փառիսեցւոյց և ընդհանրութեանց և մարութեանց համար առ ժողովուրդն բողոքելով :

Չեմ յիշել Առաքելական դարում և յետոյ՝ հաւատացելոց ընդ առաքելոց և ընդ աշակերտան ժողովներու մէջ իւրեանց բաժինն ունենալն, և միաբան խորհրդով Ակեղեցւոյ պիտոյից և կառավարութեան հոգացուիլն :

Ի՞նչ, մի՞թէ բուն տանուաէր մի իրաւունք պիտի չունենայ տան կառավարութեան և պիտոյից մէջ զանազան մասերում մասնակցել, հսկել, հոգալ, և ապահովել զայնս : Ո՞չ ապաքէն ժողովուրդն տանուաէրէ իւր առանձին առանձին ազգին և ընտանեաց մէջ : Առանց ժողովրդեան երբէք նշանակութիւն չեն կարող ունենալ ոչ միայն եկեղեցիք, այլ և կառավարութիւնք անգամ : Որպիսի՞ իրաւունքով ուրեմն չպիտի ճանաչուին ժողովրդական իրաւունքներն այն ամեն պարագայից մէջ՝ որոց գոյութիւն, կառավարութիւն, յարատեւութիւն, պայծառութիւն և փառաւորութիւն նոքօք իրական և ապահովեալ են : Ո՞ր խիղճ կներէ ղ ժողովուրդն համադասել յանբանից կարգ և ըստ այնմ վարուիլ նոցա հեռ, թէ և մտածել պէտք է՝ որ անբանք անգամ իւրեանց այնպիսի անբանական վիճակին մէջ իրաւունքներ ունին, և մարդիկ կճանաչեն և կգործադրեն :

Ե՛րբ և ո՛ւր որ լինի, ժողովրդեան իրաւունքները չճանաչել՝ որ և իցէ ազդի դոյութիւնը վտանգել և ընդփոյթ ի կորուստ մասնել կհետեւցնէ :

Արդ Հայոց համար այսպիսի ժողովրդական իրաւունքները հանդերձ փոխադարձ պարտաւորութեամբքն ի նախնեաց հետէ նուիրագործեալ են և շարունակուած. Հայոց այսպիսի ազատութիւնը իւրեանց համար միա և արիւն դարձել է և այժմ կհամարուի մահու և կենաց խնդիր :

Ո՞վ է ուրեմն և ի՞նչ իրաւունքով պիտի ժխտէ Հայոց այս դրութիւնը և օտարոտի նոր իմն սկզբունք պիտի սարգէ ի Հայս :

Սակայն մեք՝ Հայոց եկեղեցականքս երբէք չեմք կարող բնաւ ներել՝ որ ժողովրդեան իրաւունքները խղզուին կամ հարուածուին : Այո՛ ի նախնեաց հետէ Հայաստանեայց Ակեղեցւոյ պաշտօնէից և ժողովրդեան մէջ յարատեւած սոյնպիսի փոխադարձ սերպ կապակցութիւնք և յարաբերութիւնքն ընդ հուր և ընդ ջուր անցուցանելով ղ Հայութիւն և ղ Ակեղեցին՝ այսօր նոցա գոյութիւն աւանդել են աշխարհիս մէջ, և ըստ այնմ միայն հնար է ապահով յարսաւել : Հայաստանեայց Ակեղեցին ժողովրդական իրաւունքները քաջ կճանաչէ և կյարգէ, նմին մեծարելի է ժողովրդական օրինաւոր և արդար ձայնը, նորա կեանքը կապահովին ժողովրդեան իրաւունքները : Մինչև անգամ Ակեղեցւոյ մէջ ժողովրդական արդար և օրինաւոր ձայնը իրաւունք ունի և բաւական է արգիլել տալ ո և իցէ մի անարժան անձի ի սպասաւորութիւն Ակեղեցւոյ կոչումը :

Սակայն մեծապէս կցաւիմ՝ ղի ի տեղիս տեղիս և դեռ երկար ժամանակէ ի վեր չէ՝ որ ժողովրդական ձայնը սպանանելոյ

ճիգ և ջանքեր կան, և ինչո՞ւ չասեմ՝ որ արդէն մի քանի տեղեր և ինչ ինչ կենսական խնդրոց մէջ խղճուած են ժողովրդական ձայները և իրաւունքները, որով եկեղեցականաց և ժողովրդեան մէջ խտրութիւնք սերմանուած են, և հետեւանքն ոչ այլ ինչ են՝ եթէ ոչ Ակեղեցւոյ վտանգուիլը և դամ քան զգամ տրկարանալ և անհետ լինելն Ազգիս :

Արեւի Հայեր, զգաստ եղիք և քաջ ճանաչեցէք նախ ձեր պարտքերը և ապա ժողովրդական արդար և օրինաւոր իրաւունքները մեր Ակեղեցւոյ և Ազգութեան մէջ, զգոյշ կացէք և պաշտպանեցէք, միանգամայն զայնոսիկ գործածել զիտացէք: Այո պէտք է գիտնաք, բայց խնդիրը օրինաւոր և հիմնաւոր բռնելով՝ հիմնաւոր յառաջացէք: Գուք ունիք արդարեւ շատ մեծ և վսեմ պարտաւորութիւններ, բայց զայնոսիկ կատարելով հանդերձ՝ կատարեցէք և Ձեր նուիրական իրաւունքները: Քաջ զիտացէք որ օրինաւորութեան և արդար իրաւանց առջև ամենայն ինչ կը խոնարհի և կը փշրուի: անմերձեւալի և անսասանելի կարծուած ահագին ժայռերն և լեռներն անգամ առ ոչինչ են արդարութեան և իրաւանց առջև:

Թող Հռովմն և այլ Ակեղեցիք խրատութեամբք վարուին իւրեանց զանազան ազգերէ և ցեղերէ բաղկացած ժողովրդոց հետ, բայց մեր շնորհմբ երբէք՝ որ մեր Հայաստանայց միասերունդ և համարին ազգէ կալմեալ Ակեղեցւոյ պաշտած և ի հետեւ նուիրագործած իրաւունքները և ժողովրդականութիւնը յօտարաց բռնաբարութի և հարուածութի. շնորհմբ որ՝ Ակեղեցւոյ նուիրագործեալ իրաւունքներն

բնաջնջ լինին: Ապա թէ ոչ՝ մեր Ակեղեցւոյ և ազգութեան գոյութիւնը կը վտանգուի և շուտով կանհետանայ:

Տգիտութիւնն մթնաշաղախ վարադուրելով մտաց տեսութիւնները՝ կթելադրեն յիշածիս պէս նոր սկզբունքները, սակայն երբ մեր բոլոր ուժը տալով՝ մի սիրտ և մի հոգի եղած՝ հանդարտ և շքեղանկատ կհետեւիմք հոգեւոր զարոցաց հաստատութեան և արդիւնաւոր պայծառութեան, ոչ ոք թող չտարակուսի՝ որ յայնժամ զիւրազոյն կպատուին տրդիտութեան սոյնալիսի նենդաւոր վարագոյրքը, և բարոյական և մտաւորական լուսաւորութիւն և զարգացումն Ազգիս առջև կհորդեն յառաջադիմութեան բազմաբաղձ և զեղեցիկ ուղի, և հալածական կը վարուին ի մէջ օտարոտի և վնասակար սկզբունքներն և ջանքերն, և կապահովուին մեր պաշտելի Ակեղեցի և Ազգութիւն:

Ահաւասիկ այսքան առ այժմ կխօսիմ այս խնդրոյս վերայ, և գուցէ բարեպատեհ տալիթ ունենամ կրկին գրելոյ:

ՎԱՐՈՒՄ ՎԱՐՈՒՄԵՏ ՄԱՆՈՒԽԵՒ.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՃԱՆԱՊԱՐԶՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակութիւն և վերջ):

Երգ Օսեթաց, որչափ կարացի լեզ, զեղանակ կամ, վնմանութիւն բերէ Եւրոպականացն երգոց, երկուք են յառաջագէմ աղինք Սովկասու, Հայք և Վիլք, բայց երգք նոցաայնպիսի եղանակս կամ պարս ձայնից ունին, զոր ոչ կարենք յայտնել մերովք երաժշտական խաղիւք (նօթ), գուցէ մի-

այն ջուլթակաւ. վասն զի արտաքոյ են մերս եղանակի, ուստի և լսելիաց մերոց անխորժաւորք: Իսկ Օսսեթացն, որպէս ասացաք, ունի զյայտնի նմանութիւն կամ համաձայնութիւն ընդ եւրոպականին:

Շիխորէն բանասէր (Ֆիլօզֆ) հաստատէ ունել լեզուի Օսսեթաց զվերաբերութիւն ընդ լեզուի Հնդկա — Գերմանական ցեղի. սակայն ըստ իսպս լեզու չունի ամենեւին մերձաւորութիւն ընդ Գերմանականին. բայց ընդհանրապէս բնաւորութիւն ազգիւ պարբի՛լ ցուցանէ մի լինել երկուց ազգացդ: Ծանր խօսուածք Օսսեթացի, ներհակ եղանակի արտասանութեան միւս ազգաց Վովկասու, վերջաւորութիւն ձայնի, արտաբերութիւն և հնչիւն բառից, (այլ ոչ բառք) ունին յիւրեանս Հիւսիսա — Գերմանական ինչ յատկութիւնս, այնպէս զի թէ փոքր ինչ ի բացեայ ի նոցունց կացեալ որ լուիցէ զիսոս նոցա՝ կարէ կարծել թէ ներքին — Սաքսոնացի շինականք խօսին ընդ իւրեարս, միայն ի պատճառս հեռաւորութեան չկարէ զիտել զի՞նչ խօսինն:

Թէ և քանի մի ճանապարհորդաց՝ որք յառաջ քան զիս և իմ, ծնան ի միտս կարծիք, թէ ընդ մէջ Օսսեթաց և հին Գերմանացոց պարտի լինել նկատելի մինչ ցարդ մերձաւորութիւն և փոխադարձ յարաբերութիւն, այլ այսու ամենայնիւ զիտողութիւնք ներկայ ժամանակիս առաջի առնեն միայն դժուարալուծանելի խնդիրս, մանաւանդ յորժամ պատմութիւնն տուեալ զայն լուծեան անցանէ:

Աւանդութիւնն բազմիցս աղբ առնէ, թէ ամենայն ազգինք Եւրոպիոյ նախ զաւաճինն ծնունդ առեալ յերկրիս յայտնի՝ որ ընդ մէջ Սեաւ ծովու և Կասպից, անտի զկնի գաղթեցին յայլ երկիրս. ըստ զիւցնաբանութեան Սկանդինաւեան Գերմանացոց, տոհմն Ազաց, Ժողովրդովք իւրեանց արտի գաղթեցին ի հիւսիս: Պատմութեամբ վիպիալ է, թէ ի ժամանակս գաղթականութեանց ազգաց, տոհմն Գերմանացոց, Գոթք, բնակեցան ի ստորոտս կովկասու, յորոց ձեացաւ հզոր տիրապետութիւն, որ զկնի ճնջեցաւ ի Հոնաց, որք ներկալ վանեցին տարադրեցին զմեծ մասն Գերմանական ցեղից յարեմուտս, բաց ի սակաւոց

ոմանց զօղելոց ամրացելոց ի լերինս Վովկասու: Գոթք դէմ եղին խաղացին ի դրացի աշխարհն, այն է ի Տաւրիկեան թերակղզին. մնացորդք նոցա երեւին տակաւին ի վերջին ժամանակս, զուրկ և ալժամ իսկ հետազօտութիւնն ի լոյս հանցէ զհետո նոցա: — Որպէս ասացաւ ի վերոյ, մասն Գերմանական ցեղից եկաց մնաց ի վերայ լեռնաց Վովկասու:

Որո՞ւմ արդեօք յերկից նախադրելոցդ աւանդութեանց տալ զմերձաւորութիւն կամ զպզկացութիւն Օսսեթաց և Գերմանացոց. թէ ասացի Օսսեթք են մնացորդ սկզբնասեր ազգին, յորմէ Գերմանացիք բաժանեցան, հարկ էր յայնժամ և լեզուաց նոցա ունել համաձայնութիւնս կամ մերձաւորութիւնս ընդ միմեանս. այլ ընդ հակառակն լեզու Օսսեթաց մերձաւորագորն է Պարսկականին քան Գերմանականին. թերեւս պնդեցուք ասել թէ լեզուք Պարսից՝ Օսսեթաց և Գերմանացոց յառաջ եկին ի միում ժամանակի, և ի միում տեղով յարմատոյ անտի Հնդկա — Գերմանականին:

Երկրորդ աւանդութիւնն զկից Ազաց և ցեղից նոցա յոյժ միմին է և անբաւական մինչ ի բացատրել պատմական ազացուցութեամբք զայդ խնդիր:

Մնայ մեզ միայն երրորդ աւանդութիւնն, թէ Օսսեթք յառաջ դան ի Գոթաց և պլոց Գերմանական ցեղից ներկոց կոտորելոց ի Հոնաց, յորոց սակաւազոյնքն պատուարեցան կացին ի լերինս Վովկասու. և ստատնօր դարձեալ տարբերութիւնն լեզուաց կորուսանէ զյարդ աւանդութեանն, բայց ի նկատի առեալ զյատկական դժգիրս բարուց գաղթելոց Գերմանական ցեղից, մարթէ մակաբերել, թէ նոքա ամբողջօրէն պահպանեցին ի նոր աշխարհին զնախնդակ կարդ և սովորութիւն առտնին բարս իւրեանց, և ուսուցին զայս ամենայն խառնելոց ընդ նոսին ազգաց. յորս ծնունդ էառ նոր լեզու ըստ պահանջման անհրաժեշտ հարկին, որ պահանջաց միայն ըզքանի մի բառս և կազմեածս Գերմանական բարբառոյ. ո՞չ այս իսկ պատահեաւ Փրանկաց և Բուրգունաց ի Գաղղիա, Գոթաց և Վանդալաց ի Սպանիա, Լոնգոբարտաց յԻտալիա, Նոր-

մանաց ի Գաղղիա և յԻտալիա: — Հետեաբար հումանական գայցէ ասել, թէ սերունդն Գոթաց, որ ի փայլատականց զնուց Էոնաց զահի հաւրեալ ծածկեցաւ ի ծերայս Վովկասու, ընդ իւր խառնեալ միացոյց զնախնասեր բնակիչս Վովկասու զՕսսեթս և զԱլանս. զրաւեաց զերկիր նոցա, և զկնի ժամանակաց փնոցունց կազմեցաւ նոր ազգ, որ թէ և չխօսեցաւ ի լեզու Գոթաց, այլ այնչափ ճշտութեամբ պահպանեաց զգոյութիւն նորա, զկերպարան, զնախնեղակ կարգս, սովորութիւնն և առանին բարս, մինչև ամենայն Եւրոպական ճանապարհորդք իսկոյն ընդ մուտ գործելն ի նոսա՝ ի միտ բերին զԳերմանացիս:

Որ որ ցանկայ անթերի տեղեկութիւնս ունել զնշանաւոր ազգէս այսմանէ, արժան է նմա անշուշտ ընթերցանել զգրութեամբ Դիւբուսի, յորմէ ես միայն ահաւասիկ յառաջ բերեմ՝ զքանի մի համառօտ գիտողութիւնս, որք ըստ մասին հաստատեն զբանս իմ, և ըստ մասին տեղի տան հետաքրքիր յօժարութեան ընթերցող զճանապարհորդութիւն նորա: Դիւբուս ասէ, թէ Օսսեթք ոչ մի մերձաւորութիւն կամ համեմատութիւն ունին ընդ շրջապատողս նոցին ազգս Վովկասու, և թէ նոքա են զօր միութեան Հնդկա — Պարսկական ազգաց Ասիոյ, և Հնդկա — Գերմանականաց Եւրոպիոյ. որոց նշմարելի են յառաջնադարձութիւնք ի հիւսիսային — արեւմուտս, յառաջքան զժամանակս պատմականս:

Արդէն կանխաբան ժամանակաւ ի հիւսիսային ստորոտս Վովկասու և առ ծովուն Ազախու երկին Մազդք, յորոց յիշատակեալ ծովն առնու զանունդ Մեօտիյեան: Հինգ հարիւր ամօք յառաջքան զթուական մեր, Սկիւթք խաղացեալք յԱսիա տիրեցին նմին զամս 28. ասի իբր թէ իշխանն նոցին բնակեցոյց զգերիս իւր (ի Միդիական ցեղէ) ի հիւսիսակողմն Վովկասու, յորոց բոտ ժամանակազրաց Վրաց յառաջ եկն ազգ Օուսնի. (Օսսի, Օսսեթք). Օսսեթք բնակին ի կեդրոնի Վովկասանց լեռանց, ի հարաւ յառաջաւոր լեռինս ի Վերիոյ, և ի հիւսիս ի զառիվայրս և հովիտս Թերեքայ ցընդարձակութիւնն Քապարտայ. հետեաբար Միդիական կամ Հնդկա — Գերմանական ցեղն բնակեալ կալաւ ի մէջ Չերքեզ և Լեկզի ազ-

գաց, յորոց առաջինն իսկապէս, երկրորդն հաւանօրէն, են ի Ֆինեան ցեղէ. Երեւի թէ այս ազգ տարածեցաւ յառաջին ժամանակս առաւել ի հիւսիս, ի ժամանակս, որոց ի վերջին ժամանակս ստուգեցան հետք յիշատակութեանց: Մատենազիրք որք նկարագրեն զանցս Մոնղոլաց ի վերջ ժԲ դարու, զայս երկիր բովանդակ, յարեւմուտս ցԲուպան, և ի հիւսիս ցԴոն անուանեն Օսսեթիա. միայն զրացի ազգք՝ Վերք՝ Լեկզիկք և այլք, զայս ազգ անուանեն Օսսեթս. իսկ ինքեանք Իրօն կամ Իրամ (հետեաբար Միդիա — Պարսիկք են). Եւրոպացի և Արաք պատմիչք միջին դարուց զՕսսեթս և զԼեկզիս անուանեն Ալանս: Ամիակ և Մարցեկին յամի 360 պատճառ այսպէս շփոթելոյ ընդ միմեանս զերկու ազգսդ դնեն՝ թէ անունդ Ալան ընդհանուր է ամենայն ազգաց բնակեցոյց ի կողմանսդ: Նոստոր Ռուս պատմագիր անուանէ զԱլանս Յոսս. ճանապարհորդեալ կրօնաւորք ԺԳ և ԺԴ դարուց, Յովհան ար Պլանս, Կարպինի, Բուբրիկվիսթ, Բաքս, և այլք, զազն՝ որ ի հիւսիսակողմն Վովկասու բնակեալ ցԱղկայ (Էթել) և Դոն, մերթ Ալանս անուանեն և մերթ Օսս:

Առասպելաբանութիւնք Յունաց զՏիտանաց, Պրոմէթէոսայ Դարդանեանց, յարեւելից անշուշտ ծնունդ առեալ են: Հերոդոտ (Դ. 15) ասէ թէ՝ Ասիա էպս զանունդ յԱսիոյ ամուսնոյն Պրոմէթէոսայ. Իպիմեթէս և Պրոմէթէս որդիք են Յաբեթի. իսկ հնոցն աւանդութիւնք զնախնութիւնս Յաբեթեանց դնեն ի շրջակայս Վովկասու. Պրոմէթէս ի բարձունս Վովկասու գողացեալ զՀուր և անդանօր փակեցաւ շղթայիւք ի ժայռս Կասք — Ազ (անուն լեռանց) զուցէ նշանակիցէ լեռն Ազաց. ԺԳ և ԺԴ դարուց կրօնաւորք, նաև վերջին ժամանակաց պատմիչք զՎովկասն անուանեն լեռինս Օսսաց և Ալանաց:

Հետեաբար սա է նախնական իսկական Ասիա. (Asia propria). Յոյնք, և յետ նոցա այլ ազգք լուսաւորք, սակաւ առ սակաւ զանունդ տարածեցին ի վերայ բովանդակ աշխարհամասին: Մասն ի բնակեաց այսր իսկական Ասիոյ գաղթեաց ի Սարտիս, յորոց յառաջ եկն անուն տեղւոյն «Փոքր Ասիա», ի հիւսիսակողմն Գերմանիոյ պահպանին աւանդութիւն զելից Ազաց և անուանքդ «Աս-

գարդ, Ասցիրուրդում, *) : Միով բանիւ հետա-
զոտութիւն անուանդ Օսսեթ, և ծագման նոցա
յառաջ բերէ պարզումն մթութեան գաղթակա-
նութեան և առասպելականութեանցն Եւրոպական
ազանց :

Երևի թէ նախ քան զպատմական յայտնի ժա-
մանակս, բնակէին Եւրոպա ազգք Ֆիննան ցե-
ղից . ևս և Փրինկկեյլը կամ գուցէ եկք Բա-
նանացիք, սերունդք Բաքաց, Յունաց, Ելիրաց,
և Էթրուսքաց, զէնի Յաբեթեանք, գաղթեալք
ի բունն Ասիոյ, յերկրէն Ալլաց, Օսաց, Օսե-
թինաց Դեկալոնեանց, Դարգանեանց Դերմանաց-
ւոց, գուցէ և Սեղոնաց և Սլաոնացւոց, նախա-
նուն ազգք ըստ մասին հարստահարեալք, որպէս
Ֆինք, ղետեղեցան կացին ի բերանս հիւսիսոյ,
ըստ մասին ի ծառայութիւն մատնեալք, խառնե-
ցան ընդ եկս . յորմէ կազմեցան նոր ազգք, որպէս
ի Յունաստան * և յիտալիայ : Զայսոցիկ մեծա-
մեծ տեղափոխութեանց Յաբեթեանց և Ասիաց-
ւոց վկայեն բնորում անուանք տեղեաց, լեռանց,
և յատկապէս դետոց . որք տակաւին երկիր ար-
գաւանդ պահպանեն ապագայ հետազոտութեանց,
Օսսեթը զգնես անուանեն «Դոն», (զօ.) Զառ-
դոն, Ուրս — դոն, Արս — դոն, Ղուալ — դոն, Թի-
նո — դոն և այլն . և առ Եւրոպացիս բառդ այդ է
բազում անգամ արմատական վանկ յոյունց ա-
նուանց նշանաւոր դետոց . որով ցուցանի բնա-
կեալ դոլ այլոց ազանց ի կողմանս. զօ. ի սահ-
մանս «բունն», Ասիոյ և Եւրոպիոյ կոչեցեալ,
Դոն, յառաջ Թանայիս, յետ նորա Դանապիս,
(Դնեպը կամ Քորիսթեն), Դանաթմեր (Դնեստր),
յառաջ Թերաս, հիւսիսային և արևմտեան Դիւ-
նա, Դվինա, Դունայ Յունաց (danabus, isker) և ըն-
Բ. սկսեալ յԱսիոյ ցեւրոպա գտանեմք զհնագոյն
վերջաւորութիւնս անուանց տեղեաց, ընդհանուրս
արմատական լեզուաց ազգաց հնոց, զօ. են վանկ-
քս gert, kert, cert, նշանակիչք չղապատեալ
պարսպեալ տեղոյ կամ քաղաքի. ի Միջագե-
տըս, յԱսորեստան և ի Հայաստան, պահպանին

ցարդ վերջաւորութիւնք, որպէս են՝ Երուանդա-
կերտ, Տիգրանակերտ, Համիրամակերտ և ըն. (քա-
ղաք Երուանդա, քաղաք Տիգրանոյ) . Եւրոպա
յաճախ գործածին մանաւանդ ի Սլաոնական բար-
բառս, որպէս gard, gord, gorod, grod. զօ. նով-
գորդք ի Ռուսիա, նաուդարդ ի Պոմերանիա,
Բեկդարդ ի Սերիա, Յարգարդ (Ս. Պոլիս), Բու-
գարդ, Գրոգնօ. այսպէս ի Սկանդինավիա և Գեր-
մանիա, Ապարդ, Հթութգարդ, Մամպիլդարդ,
ի Գաղղիա՝ Փերիգոր (Périgord), յիտալիա՝ Գար-
դա, և ըն. Գերմանական garten, Լատինարէնն՝
hortus, Յունարէնն՝ Գրէշ, Սլաոնարէնն՝ oropodъ,
ըստ այսմ բերեալ է Եւրոպա վերջաւորութիւ-
նըդ kint, kand, kanda, նշանակիչք վաճառա-
տեղոյ կամ կրպակի, և կցեալք ընդ անուանս
տեղեաց բազմոց, ի Հայաստանէ ցՀինդս, Թաշ-
քինդ, Սամարղանդ, Սինդաքանդա, վերջաւորու-
թիւնս այս կիրառական է մանաւանդ ի Սեղոնան
երկիրս :

Համառօտ դիտողութիւնքս երևի բաւական են
ի դարձուցանել զուշադրութիւն ի վերայ որոանի
և ծննդարանի Եւրոպական ազգաց :

Ի զլուս երեսունչորսերորդ, Դիւրբաւ սկսեալ
խօսիլ զայժմեան Օսսեթաց, առէ թէ՛ են սերունդք
Միսիա — Պարսկական ցեղի. լեզու նոցա, յառաջ
եկեալ ի Հնդկա — Դերմանականէն. չունին Օսսեթը
նշանադիրս, ի կիր առնուն զՎրացւոցն, զհնարեալ-
սն ի Քրիստոնէական դարս. ի սոյն լեզու տալա-
գրեալ են և գրեալ միայն քանի մի կրօնական
կամ եկեղեցական բանք : չունին պատմագիրս : Իսկ
զպատմական անցս որդւոց յորդի տան աւանդու-
թեամբ, ըստ մասին նաև նշան արարեալ ի զլուսս
և յեղջիւրս գաղանաց, զորս ի յուշ ապագայից
առկախեն՝ առ տամբք և եկեղեցիօք. հասակնոցա
միջակ, կազմուած մարմնոց նոցա՝ ամուր, ջղային,
մապին, և անճոռնի. երես թլորակ, դուն ուրեք
թուիս. շեկահերք, կապտակն. գծադրութիւն դի-
մաց՝ արտայայտիչ ապուշ մտաց. կանայք՝ կարճա-
հասակք, տղեղք, և սովորաբար տախկաքիթք :
Սղբա ամենեկին պարապին երկրագործութեամբ.
Իսկ յարհեստից և ի վաճառականութենէ զուրկք
են միանգամայն. եթէ գտանին ի նոսա և տունք,
որք յառաջ բերեն զծագումն իւրեանց ի նախնի

(*) Ի ստորոտս կովկասու բնակէին Ասկուրդք, տոնմ Օսսե-
թաց. Սարգսն տնուանէ զքաղաքն նոցա «Ասկուրդա», և.

իշխանացն տոհմից, չունին առանձին արտօնութիւն: Օստեթք բաժանին յերիս կարգս. Ա. անկախք յիշխանութենէ. Բ. արքունի հարկատուք կամ շինականք, և կալուածատեարց շինականք, առաջինքն բաց ի վիսաւորէ գերդաստանի իւրեանց՝ չճանաչն ոչ մի իշխանութիւն, և չհալատակին որ և իցէ դատաստանի, որ էսո զէն, և միանգամայն ազատ:

Արքունի հալատակք՝ հատուցանեն տէրութեան զաննչան տուրս ինչ սահմանեալ յաւուրց անտի տիրապետութեան Արաց ի վերայ նոցա. կալուածատեարցն պատկանեալք՝ տեարց իւրեանց ոչխար, և այլ բերս երկրին:—

Հիւրնկալութիւնն սուրբ համարի առ նոսա, այլ միայն ի մէջ տան. աւաղակութիւնն և դուլութիւնն սովորական գործ է նոցա և չհամարի բռնաւ անօրէնութիւն կամ չարիք, եթէ չկալան ըզնա. «զոր ինչ գտանեմք ի վերայ մեծի ճանապարհին, յԱստուծոյ առաքեալէ մեզ, առած է ի նոսա: Օստեթք համարին առաջին երդմնադրութ ազգ ի բնակիչս Սովկասու. հարաւայինքն՝ համեմատեալ ընդ հիւսիսականացն, ունին դարձեալ մասնաւոր կրթութիւն:—

Ընդհանրապէս քաջք են, համբերութեամբ տանին աշխատանաց, և յինչ ինչ դէպս թուին նաւ բարեսիրտք, այլ ոչ յորժամ արեալք իցեն:

Երկարգործութիւնն և տուրատածութիւնն կանանց է գործ աշխատանաց:—

Ի նստել զսեղանով, զվիսաւորն նոցա առեալ ի մի ձեռն զհաց, ի միւսն, զեղջիւր զինւոյ, կարգայ զաղօթս. այլք ունկնդիր լինին բացաւ գլխով, և ապա սկսանին ուտիլ. թէ հիւր դք գտցի ի տան նոցա, ի ճաշել նորա՝ տանուտէրն մահակ ի ձեռին նստի առ դրամբք, չմասնակցեալ սեղանոյ նորա: Զիք առ սոսա օրէնք:— Արէժ արեան որպէս յԱբխազըս և ի Զերքիզս, սապէս թաղաւորէ և ի սոսա. թէ դք անլուր գտաւ ձայնի կոչման թշնամեցն ի մե նամարտութեան, յաւիտեան կորեաւ յամօթս անուն նորա. ի սպանանիլ զերեւելի անձն, հատուցանեն զգին արեանն կրկնապատիկ. զկին՝ ըստ կեսոյն. զին արեանց է զանազան. վասն սպանման զվիսաւորին նշանաւոր գերդաստանի ուրուք՝ վը-

ճարեն 18 անգամ 18 կով *), և անդս արժողս երկիցս 18 կով. թէ յանցաւորն չունի կարողութիւն այնչափ կովուց, ընուն զթերին որթով, խաշամբք, զինուք, և ըն. տղայն արժէ 36 կով. աղջիկն հայեցեալ ի հասակն և գեղեցկութիւնն՝ ի 18 է ց30 կով. սպանումն անտերունջ առն կամ օտարի՝ մնայ անպատու հաս. զհայրասպանն փակեալ ի տան այրեն, և զանդ կամ զինչս նորա քանդեալ աւերեն ի ցոյց սարսափելի ոճրոյն և ի զգուշութիւն անտի այլոց. թէ դք սպանեալ զայր ոմն՝ փախեաւ ծածկեցաւ, արեանկիցք սպանեցոյն ունին իրաւունս արեկոյ տան նորա և գոյից և գերդաստանի, բաց ի կնոջէն. կամ եղբարք մարդասպանին թէ բնակին իմիտին, պարտին վճարել զգին արեանն, զսահմանեալ. պէս պէս են և զինք վերաց հասուցելոց մարդոյ, ըստ կարեւորութեան իւրաքանչիւր անգամոց, սկսեալ ի միոյ ոչխարէ ցերիցս 18 կով. երեսն ծանրադին է քան զայլ տեղիս մարմնոյ, քիթն արժէ 100 կով, ձեռքն՝ ոտքն և աչք այնչափ արժեն՝ որչափ նոյն իսկ կեանք մարդոյ. բռնի փախուցումն կնոջ հաւասար է ընդ սպանութիւն. եթէ փախուցեալն չէ ամուսնաւոր, փախուցանողն առ ի գերծանիլ ի տուգանաց և ի պատժոց՝ պարտի միայն ամուսնանալ ընդ նմա, այլ վճարելով նախ ծնողաց կամ եղբարց աղջկանն զսովորական գինն. բռնի ապականութիւն անաւատութեան և յղացումն՝ համարի մարդասպանութիւն. եթէ փախուցեալն ամուսնաւոր է, փախուցանողն անթերի հատուցանէ զտոյժ մարդասպանութեանն. Գլխաւոր երդումն նոցա է աւնուլ զշունն և ասել «սա լիցի ի տեղուլ հարցն իմոց ի գերեզմանս նոցա, թէ ես . . .», և ըն. անարգեալէ որդի որ թողու զհայր կամ զմայր, կամ ի բաց հանէ զնոսա ի տանէ. հայրն իշխող է համօրէն տան, կարէ ըստ կամո անձին նշանակել զըք ժառանգ իւր. զուստն չժառանգէ յետ հօր զինչս նորա. թէ չիցէ և արու զաւակ ընդ յարկան հայրենի, ամենայն զոյք և ինչք տանն հասանն արեանկցաց արական սեռիս. Սին առանց որդւոյ

(*) Հաշիւ Օստեթաց զանցանէ քան զայդ. այլ միայն սովորաբար համարեն. 18 անգամ 18. վեց անգամ 18. երկիցս 18. և ըն.

կամ թէ ունիցի և զգտերս, զամ մի միայն իշխէ տապալաւոց առն իւրոյ, և այն ի հանել անտի զծախս թաղմանն նորա. յետ ամին յանձնէ ժառանգին, և ինքն պարտի երթալ նստիլ ի տան նորա. կամ թէ ժառանգն այն առեալ ի կնուծիւն զգուտար նորա՝ յայնմ հետէ տայ նմա ըզանունդ: Օստեթը դարձեալ են ի Քրիստոնէութիւն ի ձեռն թագաւորին Վրաց Վախթանգայ, իսկ յամի 1200՝ թագուհւոյն նոցին Բամարայ, բայց չունիով յնքեանց քահանայս, և ոչ հաստատամարք և ջրմեռանդք են ի Քրիստոնէութեանն. թէև պաշտօնին մինչ ցարդ Քրիստոնէական սովորութիւնք բազումք, և ծէսք. ի շաբաթ երեկոյի և ի Վիւրակէ օրն ի բուն բռնան զլուս իւրեանց՝ երկցս ի շաբաթու պահեն պահս. յաւուր տօնի Ս. Եղիայի ի զոհ հանեն նմա զայծ, և խնդրեն զանձրեւ. յորժամ մերձ երթան նախնաշէն աւերակ եկեղեցեաց, իջեալ ի ձիոյ հետի և բացաղուս ընթանան այնչափ, մինչև չորեք աչաց տեսանել զեկեղեցին. պաշտօնեն և զքառասնօրեայ պահս, չուտելով զմիս, ձուկն, իւղ և կաթն, Յորժամ մէջ և թշնամութիւն դադարեալ է ի մէջ նոցա, համախմբին սիրով յերկրորդ օր ծննդեան Քրիստոսի և յաւուր Հոգեւոյ, ի միասին յեկեղեցիս, ձանաչեալ զնոսա անվրդովիլի ապաստանարանս, և անդ պատրաստեալ զանազան կերակուրս, ուտեն և ըմպեն. տօնախմբութիւնն այն յայնժամ համարի մանաւանդ ուրախակէտ, յորժամ ըստ կարծեաց նոցա հոգիքն ուտիցին ինչ ի կերակրոց նոցա. (հանգոյն ամին ի Գերմանիա աւանդութիւնն տայ երկրորդ աւուր Ծննդեանն և առաջին դիշերոյն յերկոտասան «սուրբ գիշերաց», վերաբերութիւն ընդ գերբնական զօրութիւնս). ի Վիւրակէի Զատիկին ժողովեալ ամենեցուն առ եկեղեցիս, մատուցանեն զոհս. զլիսուորն նոցա զերիկամն զօհն կապեալ ի մի փայտ առնու ի ձեռնին, և ի ծուկն անկեալ հատանէ զայն ի փոքր փոքր մասունս, և բաժանէ ժողովրդեանն, իսկ զմնացորդն ի հուր արկանէ. զկնի փոքր ինչ առեալ ի մոյն ուտէ ինքն, և զոսկերան այրէ դարձեալ. զլուս կենդանեցն զնի յաւերակըս ի պէտս տարեհաշուոյ. —

Քրիստոնէութիւնն պաշտօնեալ է միայն ի հարաւային Օստեթս, ուր Վրացի քահանայք կատարեն զքահանայադործութիւն. Ռուք յամն 1752 և 1815 ջան ի դործ եղին տարածել զնոյն և ի հարաւային բնակիչսն, բայց անհնարին եղև. Տօնախմբին միայն զծնունդ ուտեր և մկրտեն զերեկայս. հանդէպ հարսանեաց և յուղարկաւորութեան թիթեւ ինչ են. ի վերջնումն կոծեն և բաղնեն զանձինս, կանայք փետեն զհնրս զլիսոց իւրեանց և վիրաւորեն զանձինս քարամբք, զորս արեամբ թացեալ ընկենուն ի գերեզմանն:

Գնն սոքա զկանայս. զին նոցա զանազան է, յերկոտասանէ ց140 կով, կամ եօթն ձի. այրին արժէ զկէսն գնոյ կուսին. եղբայրն պարտի ամուսնանալ ընդ այրի կնոջ եղբօրն, թէև ինքն իսկ ունիցի կին, բաց աստի միայն, բազմակնութիւնն նուազ տեսանի ի նոսա. Եւ թէ ոք կանայս առցէ երիտ, վերջն երկուքն բաց յառաջնոցն համարին միայն աղախնեայք, և որդիք արգանդի նոցա չկարեն լինել ժառանգ տանն. ուստի՞ ի ներքս ի սոսա սպրդեալ օտարտի սովորութիւնդ. քրիստոնէութիւնն արդեւ զայդ և հեռի ինքեանք ի Հրէից. գուցէ միայն հաւանական թուիցի ասել թէ բազումք ի գերեզմանն ի Հրէաստանէ յԱսիա, անցին բնակեցան և ի սոսա:

Այրին հանգուցելոյն ազատ է ընտրութիւն առնել ընդ մէջ եղբարց առն իւրոյ, և որում հաւանեալն է մտանել ի կնութիւն, իսկ աղջիկն ամենեւին չկարէ ինքն ինքեան ընտրել փեսայ. բայց ի գարշիկ և ասելի ամուսնոյ կարէ գերծանիլ անձնապանութեամբ. կանայք չտանին ընդ իւրեանս օժիտս, բաց ի քանի մի տնական կարասաց, այս ինքն անկողնոյ, աթոռոյ և ին. Համարել դստրի ժառանգ անտի է, զի կանայք համարին աղախնեայք արանց, թէև միանգամայն աղաթք են ի կենցաղավարութեան, զի ոչ իրակն յառանձին տեղիս, ոչ քօղարկին, ոչ մղովին ի ներկայութենէ արանց, այլ և մասնակից իսկ գտանին նոցա ի խնջոյս և ի կարասս. ի մտանել ուրուք ի տուն, յառնեն յոտին. մարտք են ի ձիավարութեան, և ասի թէ յառաջին ժամանակս ուղեկցէին արանց իւրեանց ի պատերազմ. ըմպեն ըզգինի, որպէս և արքն, այլ չափաւորութեամբ:

առնուլ կամ մերժել աղջկան զշիշ գինւոյ, նը-
շանակէ զհաճութիւնն կամ տհաճութիւնն յերթ
առնու. Գիւրտա ինքն ինքեան հակառակաօսի,
դի. ի վեր անդր ասաց, թէ ամենեւին չհարցանեն
զհաւանութիւն աղջկանն. ինձ երեւի թէ այս միայն
սովորութիւն է, և ոչ իսկապէս նշան ուշադրու-
թեան կամաց աղջկանն՝ որ չունի աղղեցութիւն
կամ յարգ:

Դարձ արարեալ յերեքն Սեպտեմբրի ի Տըփ-
խիս, ի վիցն նոյն ամսոյ դէմ եղեալ եկաք ի Մա-
ռան, ի Մառանայ ի Փոթի, և անտի ընդ նոյն
ճանապարհ՝ ընդ որ անցեալ էաք, գնալ ի Գեր-
մանիս:

Թարգմ. ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՍԵՊՏԱԿԵՆ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՍՏՂԱՅԻՆ ՏԻԵԶԵՐԲ.

(P'UNIVERS SIDERAL)

ԵՐԿԻՆԲ ԵՒ ԱՆՔԱՌԻՈՒԹԻՒՆ.

Վեպլեր, որոյ հանձարը ոչ մի ինչեց
արգելք ունէր, արդէն գծագրած է գնտե-
րի բնախօսական հրաշալի օրէնքները: Բո-
լոր աստղերը, ըստ նորուն ոչ այլ ինչ են,
բայց թէ մէկ մէկ արեգակ, մերինի նման,
որոց ամեն մէկը ունի իւր մոլորակային դը-
րութիւնը: «Նոյն իսկ և մեր արեգակն,
բոլոր իրեն ընկերակցող արբանեակների
հետ միասին ընկած է իբրև աստղ մի թա-
փառական տիեզերաց ովկիանոսին մէջ,
ուր կազմում է կեդրոնական կետը այն
աստղային փոշոյ, որ անուանում են
«Ծիր կաթին», : Այս բոցաճաճանչ աստ-
ղը, ըստ գեղեցիկ այլաբանութեան. թէոն
տը Սմիլնի, է սիւրալ տիեզերաց, իւր բաղե-
մամբ ամենի կենդանաւորը. բոլոր աստղե-
րը նորա չորս կողմովը սփռուած տարա-

ծուած անեղը անբաւութեան մէջ, զար-
դարում են շքեղապէս երկնային կամա-
րը: «Նոցա պայծառութիւնը, շլացուցիչ
տեսարանը, որ ընծայում են մեր աչաց,
ազգում են մեր հոգուն խոնարհութիւն
և հեղութիւն:

Տապակեղ թեբայիդի հովիտների մէջը
երբէք ջրոյ կաթիլ մի չի թրջում՝ որ պէտք
է տալ այնքան նկատողութեան: Գիշեր-
ները այն անդ միշտ պարզ են, և նոցա
սքանչելի գմբէթին տակ, աստղերը, երկ-
նից այս անթառամ ծաղկները, ինչպէս
անուանում է նրանց սուրբն Բարսեղ,
վերացնում են մարդոյ միտքը երևելէն
առ աներևոյթն. «Ներկինք պատմեն ըզ-
փառս Աստուծոյ», : Ճանաչուած և հա-
շուած աստեղաց թիւը նշանաւոր է: Աստ-
ղաբաշխները հաշւում են մօտ երեք հա-
զար. այս այն աստեղաց թիւն է, որոնք
կարող է մարդ նոյն վայրկենի մէջ նշմա-
րել լոկ աչքով հորիզոնի վերայ: Իսկ ամ-
բողջ երկնքի երեսին, ամենասուր տեսա-
նելիքը՝ ամենաջինջ գիշերաց օդնութեամբ
անգամ չեն կարող հաշուել աւելի քան
46000 *):

(*) Բոննի դիտանոցի կառավարիչ Արժէան-
գէրը, իւր Nouvelle Uranometrie ի մէջ ասում է, որ
Բեյլլենի հորիզոնի վերայ տարուայ մի ընթացքին
մէջ նշմարելի են բացաւքով 3256 աստղ: Միւս-
տէրի աստղաբաշխ մի պ. Հէյդը պնդում է մի և
նոյնը, թէ իւր տեսութիւնը այնքան թափանցիկ
էր, որ նշմարել է 4000 աստղ աւելի քան իւր
ընկերակիցը. ըստ ասելոյ տը Հիւմբօլդի, Փարիզի
մէջ հաշւում են 4146: Բայց մեծ է շուտով
զանազանութիւնը, երբ որ խուզարկում են եր-
կնքը փոքր մի զօրեղ գործիքներով: Այսպէս օ-
րինակ. երկուորեակ համաստեղութեան անկնի

Այս աստղային առատութիւնը մնում էր դժուարաւաստակ. շատ վաղուց զգացին, որ խիստ կարևոր է բաժանել նրանց ուրիշ խումբերի, որոց տուան անունս «Համաստեղութիւններ», : Գրեթէ բոլոր այս խմբերը ներկայացնում են երկնագնտի վերայ նկարուած կենդանի էակներ : Բայց Համաստեղութեանց այս բաժանումն, որոյ սկիզբն վերաբերում է ամենահին ժամանակին, եղած է կարգաւորաբար : Բնաասելոյ Աղեմենտ դ'Ալէքսանդրիի մեր թուականից 1420 տարի յառաջ էր, երբ Յաստիլի դաստիարակ Քերոնը առաջինն եղե՛ որ բաժանեց աստղային երկինքը որոշ համաստեղութեանց, նկարելով նրանց գնտի մի վերայ, որ ընծայեց Արգունաւորդայ : Այսպէս է նաև Նիւթոնի կարծիքը *) :

Սակայն առաջին իսկական փորձը երկնից բաժանման վերաբերում է Հեղիսդին, որ արդէն շատ աւելի մօտաւոր է մեզ. իւր «Աշխատութիւններ և օրեր», գրքի մէջ՝ որ գրած է մօտ 800 տարի Քրիստոսից յառաջ, այս բանաստեղծը խօսում է Յուլ, Սայլ, Հայի և Ը՛ուն բազմաստեղութեանց վերայ : Ոգիւսականը և Ա-

դիականը ցամաք են թերևս աստղաբաշխական դիտողութիւններից, բայց և այնպէս Հոմերոսը նորա մէջ յայտնում է, թէ Ողիւս յառաջ էր մղում իւր նաւը առաջնորդ ունեւով նորա Յուլ և Մնդէորդ աստեղատունները. և երբ որ նկարագրում է Աքիլլեսի վահանը, բանաստեղծների իշխանը յիշում է դարձեալ քան՝ մի համաստեղութիւններ և ի մասնաւորի Մեծ - Արջը, որ մի միայն չէ թաղւում երբէք ովկիանոսի ալեաց մէջ : Ընդհանրապէս բոլոր համաստեղութեանց դիւտը Յունաց են ընծայում. իսկ Հասարակածի մօտ դանուածները, կամ Չոդիականի համաստեղութիւնները համարում են ընդհանրապէս իբրև խորհրդամիտ յիշատակք Ագիպտական աստուածոց : Այսը ներկայացնում է Իսիսը, Այծեղջիւրը՝ Մանդէսը, Խոյն ընծայուած է Արամաղը Ամմոնին. Յուլը ոչ այլ ինչ է, բայց թէ Ապիս աստուծոյ խորհրդական տիպարը, և Առիւծ՝ Ոսիրիսի *) :

(*) Հները կցում են զանազան գաղափարներ զոգիական իւրաքանչիւր մէկ կենդանակերպին : Յուլը Յունաց մէջ նշանակում էր Արամաղի Եւրոպա յափշտակելը :

Արեգակն Խեցեանի աստեղատանը հասնելով, իւր յետախաղաց ընթացքովը դէպի Հասարակածը, նշանակում էր այս խեցեմորթի յառաջադիմութեան ընթացքը. ըստ ասելոյ Ժ. Քուլիէի, Եգիպտացիք Առիւծ աստեղատնովն կամենում էին յայտ առնել մեծ ջերմութիւնները, որոնք յառաջ էին դալի ամառնային արևադարձի միջոցը՝ այնպիսի միջոց մի, երբ առիւծները գտնուում են մեծ թուով և շատ վտանգաւոր Եթովպիոյ մէջ :

Այսը Եգիպտացոց համար Իսիս չաստուածուհւոյ խորհրդանշանն էր :

մի մէջ, ուր ամենից թափանցիկ աւքը վեցից աւելի աստղ չի նշմարում, մի և նոյն միջոցի մէջը ընտիր ահնոց մի բաց է անում մինչև 3000ը կուտակելու :

(*) Թէպէտ և Նիւթոնն ևս Քերոնին է տալի համաստեղութեանց դիւտը, սակայն պիտի ասենք, որ Աստուածաշնչի մէջ հարցումն կայ սոցա շատերի վերայ, ինչպէս Յովնայ գրքին մէջ : Աստեղաց խմբաւորութիւնը հասնում է ուրիշն մօտ երեք հազար երեք հարիւր տարուան. (Arago, Astronomie populaire հատ. Ա. եր. 346) :

Երկնագնդի այս բաժանումն, թէև կարի հնագոյն, յաջորդաբար ընդունուել է ամեն դարուց աստղաբաշխերի մէջ՝ հակառակ նորան վերանորոգելու համար եղած վորձերին և ջանքերին։ Ութերորդ դարուն մօտ, քանի մի աստուածաբան աստղաբաշխեր, որոնք զայրանում էին տեսնելով բոլոր Ողբամպեան աստուածները ցրուած երկնական մարմիններ, փորձեցին բառնալ նրանց՝ կարգելով դիւցաբանական յիշատակների տեղը Սուրբ Գրոց մէջ տպաւորուած անուանքը, բայց այս փորձը, որոյ գլխաւոր յառաջ տանողը Բէքն էր, միանգամայն ի դերե ել։ Բայց և այնպէս հետաքրքիրները միտ են բերում այն օրացոյցները, որոց մէջ սուրբն Պետրոս բռնած է խոյի տեղը, սուրբն Ենդրէաս Զուլինը, Գաւիթ և Սողոմոն և մօզ թագաւորներն ևս նորա մէջ ունին իւրեանց տեղերը։ Դ. Հերշելը, աւելի հաստատուն, Համաստեղութեանց բաժանման տուած դժուարութեանց պատճառաւ առաջարկեց ամենայն պարզութեամբ, նկարել չորեքլուսի ձևեր երկնական մարմիններ, և նոցա ամեն մէկի մէջը դասաւորել աստղերը։ Բայց այս միտքը չունեցաւ ոչ մի յաջողութիւն։ Տիե-

Կշիւր հնուան նշանակում էր այն տեղը, ուր արեգակն գտնուում է աշնան հաւասարութեան վերայ, երբ օրերն ու գիշերներն ունին հաւասար տեսակնութիւն։

Աղեղնաւոր կենդանակերպը նշանակում էր անշուշտ որոց ժամանակը, ըստ որում այդ միջոցին անձնատուր են լինում որսորդութեան մեծ եռանդով երբ արեգակն հասնում է այդ կենդանակերպին։ J. Coulier, Dictionnaire d'Astronomie. Փարիզ 1802 :

զերաց հետադօտութիւնը դադար չէ ստնում աստղներովն։ Հեռացուցի օժանդակութեամբը տեսնում են երկնից խիստ խորին հեռաւորութեան մէջ սպիտակ բրձեր, փոփոխական տեսակի մի՝ որք թւում են լինել այս տեղ այն տեղ սփռած կօսմիջական նիւթոյ կոյտեր։ սոքա Միգապատներն են — (Neluleuses) :

Սոքա մեր աստղային հետադօտութեան սահմանն են կազմում, որչափ մեր հնարքներովը աւելի թափանցում ենք երկնային խորութեան մէջ, այնքան աւելի երևում են այս լուսաւոր մարմնոց մէկ քանիները։

Մեծամեծ գործիքը, որք այսօր գործածում են, օգնած են ճանաչելու, որ միգապատների շատերը են կոյտ հեռադիտական աստեղաց։ Բայց երկնից չափազանց խորութեան մէջ՝ կան բաւական թուով սոցանից, որոնք դեռ մնում են անշրջելի։ Երգէն 4,500 ից աւելի Միգապատներ ճանաչուած են, որոնք սփռած երկու կիսագնդերի մէջը։

Մաճեղանի ամպերը ևս, այն լուսաւոր բրձերը, որոնք ծածկում են երկնի աստղային աշխարհաց այնքան մեծ տարածութիւն մի, և թւում են իբրև Սաթուածիցը փրթած կտորներ, ներկայացնում են յօգուածոյ կազմուած մի. Գ. Դ. Հերշելը ասում է որ, սոքա ձևացած են միանգամայն առանձին աստղերից, աստղերաց կոյտերից, և վերջապէս միգապատներից, որոնք աւելի անձուկ սահմանի մէջ են, քան թէ Կոյսի մօտ, և Բերինիէի վարսերին մէջ տեսնուածները։ Առաջին նաւապեաններն ևս, որոնք հարաւային ծովերի մէջ արկածներ կրեցին, տեսած են խիստ հանդիպակաց օղերեղյութիւն, օրէին

սե բծեր, նկարուած անկանոնաւորապէս երկնականարի վերայ, և որոց խրեանց բարբառով տուած են անունս. «ածխաքսակներ», և

Մեր օրերի հաշուած և ամենընտիր գործիքների առաջնորդութեամբը աստղաբաշխը ապահովութեամբ թափանցում է մինչև անբաւութեան սահմանները սրբաւած գնտերին, կշռում է նրանց, քննում է նոցա զանգուածի մեծութիւնը և խորութիւնը, իբրեւ թէ սոքա եկած լինէին նստելու իւր կշիռքի նօթարի վերայ: Թող ժամանակակից գիտութիւնը դանկ լեռնաձեւն յաջողութիւն իւր փառաւոր զինանոցների մէջ, նորա օրօրոցի մէջ ամեն ինչ պակասում էր նորան, բայց ի հանձարը: Նեպարքոսը և Պտղոմէն չունէին ոչ մի գործիք երկինքը զննելու համար:

Նոր ծննդեան — de la Renaissance առողաբաշխները, ինչպէս Հռոմիսմոնթանիւնը, Կոպերնիկոսը, Տիքո — Բրահէն և Վեպլէրը չունեցան աւելի յաջող միջոցներ, բայց և այնպէս քանի անմահ գիւտեր ստատական ենք նոցա, որոնք կարծես թէ գրեթէ բոլորը տեսած են կամ գուշակած իւրեանց քաջատես աչքերովը: Առաջին հեռացոյցը, որ գործ դրուեցաւ, Վալդիւսի տկար հեռացոյցը, Լոթն անգամ միայն էր մեծացնում առարկայն, բայց և այնպէս նորանով գտաւ նա Նունթագի արբանեակները*):

(*) Առաջին նշանաւոր մեծութիւն ունեցող հեռացոյցը Թոմս Հերշելինն եղև. բայց այս գործին աւելի նշանաւոր եղև իւր կարի մեծութեամբը՝ քան զիտութեանն ցոյց տուած ծառայութեամբն: մինչև անգամ Բարոն տը Ջաշը 1802ին

Այս օրուան օրս Վ. Հերշելը աստղերը զննում է 6500 անգամ խոշորութեամբք. Ուոսի կոմսը մանում է երկնքի խորութեան մէջ, վեց ոտն շրջապատ և յիսուն ոտն երկայնութիւն ունեցող հեռացուցով մի:

Եւ այս տեսադիտութեան ահագին փողոյ օգնականութեամբն՝ որոյ մէջ մեկ մարդ կարող էր շրջել զիւրութեամբ, տեսնում է մարդ, որ փոփոխւում են բազմութեամբ փոքրիկ աստղերը, զանազան միապատները, որոնք մինչև այսօր դէմ դրած են մեր բոլոր գործիքներին: Այս իսկ բոլորին, որ խօսում ենք, մեր հեռագոտութեան գիւտերը ահագին համեմատութիւններ են տուած գիտութեան դաշտին: Երբ աստղախօս գիտութիւնը քննում էր մի-

սնդեց, թէ «այս յաղթանգամ գործին չունեցաւ ոչ մի օգտակարութիւն, թէ պէտք չէկաւ նա ոչ մի գիւտոյ, և թէ պէտք է նրան պահել իբրեւ զուտ աւարկայ հետաքրքրութեան», (Correspondance mensuelle. Յունուար 1802):

Այս դժբախտ փողը չափազանց ծանրութիւն ունենալով, չարժեւում էր միայն խիստ մանուածոյ մեքենայի օգնութեամբ, որ էր կապ սանդուղտների և կայմերի, կազմելով սկայամարմին բուրգն մի: Աւելորդաբանութիւնը աւելցնում էր գեոնորա համեմատութիւնը մինչև այն աստիճանի, որ օր մի հաւատացին Լոնդոնի մէջ, թէ Թոմս Հերշելը խնդրէ մի տուած է իւր հեռացոյցի մէջ: Հռչակաւոր աստղաբաշխը շփոթել էին մի և նոյն անունը կրող դարձնոյ վաճառողի մի հետ, և սկայամարմին հեռացոյցը դարձնոյ տակաւի մի հետ, որոյ մէջ այս վերջինը արդարեւ պարել տուած էր իւր բարեկամներին: Շատ զիւրին է եղած Հերշելի աստղագիտական գործին դարձնել խնդրի դահլիճ, ըստ որում նորա տրամագիծը էր 1 մեթր, 47 սանթիմետր: (Հարիւրերորդ մասն մեթրի):

այն բաց աչքով, հին ժամանակից մինչև նորագութիւնը, Հայապաքոսից մինչև Տիքոս — Բրահէն յիշում էր միայն միւլեոն մի այս աստղերից. մեր ժամանակին 20 ոտն երկայնութիւն ունեցող հեռացուցի օժանդակութեամբ, Պ. Սորիւվի աստղի, երկնային կամարն լցուած է աւելի քան 20,000,000 աստղերով, բայց Պ. Վ. Հերշելը աւելի խորն է թափանցում երկնային գաղտնիքներին, նորա 40 ոտն երկայնութիւն ունեցող հեռացուցի շնորհիւ, Ծիր կաթինն, այս երկարաձիգ սպիտակ շաւիղը, զոր Արաքներն անուանում էին “գեպ երկնային”, շրջում է աստղային փոշոյ մի մէջ, որոյ մէջ Անգղիացի աստղաբաշխը հաշուում է արդէն 18,000,000 հեռագիտական աստղեր:

Բայց և այնպէս ասե՛նք արդեօք, թէ այս անակնկալ թուերը, այս թուերը՝ որոնք շիթում են երեւակայութիւնը, յայտնում են գիտութեան սահմանը, և թէ գիտութիւնը գծագրել է աստղային տիեզերաց վերջին սահմանները. բայց հաւանականաբար՝ ոչ. ուրիշ ոչ սակաւ հրաշալի դիւտերը պիտի զարմացնեն մեր թոռներին. հաստատութեան մէջ ցրուած մանր ու բազմակոյտ աստեղաց այս անսիւր մեղ տալիս է միայն անկատար գաղափար մի աստղային տիեզերաց շքեղութեան վերայ. թիւն և հեռաւորութիւնն տկարացնում են տպաւորութիւնը. երեւում է իբր թէ այսքան բազմաթիւ և ըստ երեւութին այսքան բազմակոյտ աստղերը ոչ այլ ինչ կարող են լինել՝ բայց թէ լուսաւոր կէտեր: Գիտութիւնն է որ տալիս է առարկաներին նոցա նշանաւոր իսկութիւնը՝ կոչելով ի մեր օգնութիւն իւր հաշիւ-

ները: Այդ երկնային մարմիններից մէկի տարածութիւնները ցոյց տալու համար թոյլ տանք խօսելու Պ. Ա. Գիլլըմէնին. “Վոլասթոնը, ասում է նա, հաստատում է թէ, երկնքի ամենաշքեղ աստեղ Շան (աստեղատան) նշանաւոր տրամագիծը չի համեմատուիլ կամարի մանր երկրորդի մի յիսուներորդ մասին: Բայց աճապարենք ասել, որ այս հեռւանքը թողում է այդ աստղի իսկական տարածութեանցը դեռ գեղեցիկ լուսանցք մի. ըստ որում այս հեռաւորութիւնից, որոյ մէջ գտնւում է նա մեղանից, փոքր երեւացող տրամագիծն անգամ պիտի ներկայացնէ գոնէ 4500000 մղոնի պատշաճ տրամագիծ, որ է թերեւ մեր արեգականը 12 անգամ տրամագիծ,,: Այս պարզ վկայութիւնները չե՛ն ցոյց տալի արդեօք, թէ բնութեան երեւոյթները ունին չափակցութիւններ ոչ սակաւ նորանշանք՝ որչափ անակնունդէք: Այնպէս երբ որ մարդը խելամոռտ եղև արդի գիտութեանց, խորին զարմացմամբ հասու եղև որ գիտութեանց իրեն յայտնած սքանչելիքը շատ գերազանցում են հնագոյն բանաստեղծութեանց ամենայանդու գն առասպելներից: Յոյց տանք այս բանը քանի մի օրինակներով: Հին փիլիսոփաները մտածում էին տալ արեգական վերայ մեծ և ընտիր գաղափար մի, համեմատելով նորա տարածութիւնները Պեղոպոնէսի մակերեւոյթին. որչափ աննշան երեւակայութիւն: Այս ջահն տիեզերաց է 1400000 անգամ աւելի մեծատարած քան երկիրը: Եւ այնպէս են նորա համեմատութիւնները, որ եթէ ենթագրէինք թէ երկիրը դրուած լինէր իւր կեդրոնի մէջ, արեգակը պիտի տարածէր

իւր զանգուածը անդր քան զլուսնի շրջանը և մեր արեանեակը չափաւ կատարէր իւր շրջանը, բայց թէ թաղուած մեզ լուսաւորող աստղի հրաշէկ թանձր անկողնոյ տակ *) :

(*) Արեգական զանգուածը վեց հարիւր անգամից աւելի մեծ է քան թէ բոլոր մոլորակների զանգուածը միասին առած. նա շրջում է իւր առանցքի չորս կողմովն քսան և հինգ ու կէս օրուան մէջ. կարելի է այս աստղի զանգուածի մեծութեան վերայ գաղափար մի կազմել. երկրի վերաբերութեամբ, համեմատութեամբ մի օգնութեամբ, որն որ յառաջ է բերում. Արագոն իւր *Astronomie populaire* ի մէջ Անժերի պրոֆեսորի մի. ասում է նա, երեւակայից այս մտօք, հաշուել միջին մեծութեան ցորենոյ հատեր, որոնք բովանդակուած էին լիւր ասուած ընդարձակութեան չափի մէջ, և գտաւ 10000 : Ըստ այսմ տասնալիւրդ պիտի պարունակէ 100000. հարիւրաւիւր 1000000. և 14 տասնալիւրդ 1400000. Այն ժամանակ գումարելով ի մի կոյտ ցորենոյ 14 տասնալիւրդ, վեր առաւ ի նկատի այս հատերի մէկը, և ասաց իւր ունկնդիրներին. «Ահաւասիկ երկրի զանգուածը, և ահաւասիկ արեգական նըն», այս նմանութիւնը չափիցը դուրս աւելի զարմացրեց աշակերտներին, քան 1 և 1400000 վերացեալ թուոց յարաբերութեան յայտնութիւնը :

Եթէ կամենայ մէկը ի նկատի առնել արեգական գունտը և երկրինը, աստղաբաշխութիւնն նրանց կշռում է այնպէս ճշգրտութեամբ, որ իրրե թէ նրանց ամեն մէկը զրաժ լինէր իւր կշիռքի թափերի մէջ. ահաւասիկ այնպէս արեգական զանգուածն ունի 2,096,000,000,000,000,000,000,000,000,000, թոնն հազար քիլոգրամի. և երկրինն միայն 5,875,000,000,000,000,000,000,000 : Արեգական բնակչոսական յօրինուածը մեկնեցաւ միայն մեր դարու աստղաբաշխների ձեռքով : Այս աստղի մարմինը գրեթէ ամբողջապէս մթնամած է, բայց շրջապատուած է երեք պատանից. մէկը

Հեղինդը՝ իւր (դիւցական) ծննդաբանութեան մէջ հաստատութեան բարձրութեան վերայ գաղափար մի տալ կամելով, դնում է, թէ արդր ալ մի վայր անկունելով երկնքի բարձրութիւնիցն, մինչև երկիրը հասնիլը պիտի ինն օր ինն դիշեր հոլովի միջոցի մէջը :

Ո՛հ, Հելենայի բանաստեղծի երեւակայութիւնը ո՞րչափ յետ է մնացել ճշմարտութիւնից, ճշմարտութիւն՝ որ անխլթն է ցնորքի. յիրաւի մէկ կողմից, բնագիտութիւնը մեզ ցոյց է տալի, որ կարծր մարմին մի ծանրութիւնիցը քարշուած ժամանակի այս ընթացքի մէջ պիտի ընթանար գոգցիս միայն հարիւր քառասուն երեք հազար միլոն, մինչդեռ որ միւս կողմիցը Ժ. Թերրորդ դարու աստղաբաշխութիւնն ուսուցանում է մեզ՝ որ լուսոյ ճառագայթ մի բնութանուելով Աղկեոնից, որ բազմաստեղներից ամենից փայլունն է, գործ է դնում հինգ հարիւր տարի՝ տարածութիւնը չափելու համար, մինչև գալիս է բաղխելու մեր աչքին, և այն լոյսը ի հարկէ որ այնքան արագ է, որ մանրերկրորդի տասներորդի մի մէջ իւր նշոյնների մէկը կատարում է շրջանը գնտի վերայ. բայց երկնքի խորութիւնը չի պրծնում բազմաստեղաց գնտի մօտը. ընդհակառակն սոքա պատկանում

ձևացած է շողիներից, որոնք կպած են նրան. միւսը, որ լուսաւոր է, ընկած է բաւական հեռու, որ և անուանում են «Լուսագունտ» (photosphere). վերջապէս միւս երրորդը է այն, որ ծածկում է սորան, և որոյ մէջ տատանում են ամպերը. Արեգական բծերը ձևացած են Պերսոս աստղերից, որոնք գտնուում են լուսադնտի մէջ և թոյլ են տալի տեսնելու աստղի հոգախառն մարմինը :

են իւրեանց ամենեց երես ընկած շաքեր-
րին. տարածութիւնն անհուն է, և մեր
միտքը սահմանափակ, ուստի չեմք կարող
հասու լինել, բայց թէ քանի մի մասնիկ-
ներին. բայց և այնպէս սոքա թէև անբա-
ւոթեան դաշտին մէջ խիստ սահմանա-
ամիտի, ոչ սակաւ շփոթում են մարդկա-
յին իմացականութիւնը. նրանց հաշուե-
լու համար պիտի ունենար նա աղայու-
թիւն փորձ փորձելու թուերի վերայ. այս
ջանքի մէջ մեր իմացութեան բոլոր հը-
նարքները պիտի ի դերեւելանէին: Միջո-
ցը՝ որից որ ընթանում է լոյսը միայն մի
տարուայ մէջ, արդէն դիրքանցում է մեր
տեսութեան բոլոր կարողութիւններից. զարմացած չեն այն բանի վերայ, որ յի-
շում են թէ լոյսը վաղում է անցնում հե-
ռաւորութիւն մի, որ մեզ բաժանում է
արեգակիցը, այս ինքն 38 միլիոն մղոն 8
մայրկենի և 18 մանրերկրորդի մէջ. սա-
կայն այս այն լոյսն է, շէտցուցիչ ընթացք
ունեցողը, որ ծառայում է չափելու գըն-
տերի անհամաչափ բացակայութիւնները,
և մեզ տալու վսեմ գաղափար անվախ
ճանի քանի մի մասնիկներին: Եթէ լոյսը
մանրերկրորդի մէջ չափում է 77000 մը-
ղոն, որչափ հապա չնչին է այն ամենի ըն-
թացքը, որ մենք կարող ենք նորան հետ
համեմատել. նորա մօտ ինքն ձայնը տա-
րածւում է ծիծաղելի դանդաղութեամբ
մի: Ենթադրելով, որ երկրի և արեգա-
կան մէջ ընկած անհուն անդունդը ըն-
դունակ է հաղորդելու հնչական ալիքը,
հաշւում են, որ մէկ ձայնը՝ որ յառաջ
բերած լինէր տիեզերաց պայծառ ջահի
երեսի վերայ, պիտի գործ դնէր տասն և
չորս տարի և երկու ամիս մեր ականջին

հասնելու համար: Երբ որ հետազննին
խուզարկութեամբ կուզին հաշուել, թէ
որչափ ժամանակ պէտք էր մեզ, որ մեր ան-
դափոխութեան ամենաբազ տղանակի օդ-
նութեամբ կատարէինք ճանապարհոր-
դութիւն մի մինչև մեզ լուսաւորող աստ-
ղը, հետևանքը զարմացնում է բոլորովին:
Պ. Գ. իւլլմէնի հաշուով երկաթուղւոյ
յայտնի գնացք մի, որ եթէ ճանապարհը
ընկնէր երկրիցը ի 1-ն Յունուարի 1865՝
կհասնէր արեգական 2212-ին՝ գնալով քսո
համեմատի ժամը 50 հազարամեթր, այս
ինքն է 347 տարի, որ լուսոյ քանի մի
վայրկենի մէջ կատարելու գործն է: Յի-
շեցինք արդէն թէ լուսոյ ճառագայթ մի,
7-ուն բազմաստեղութիւնից մինչև երկի-
րը հասանելու որչափ ժամանակ կպահան-
ջէ: Բայց ինչ որ մարդկային հանձարը
կարողացել է գրաւել անսահմանից՝ չի
կզրափակում այս համաստեղութիւննե-
րովն. աստղաբաշխութիւնն, մեր դարուս
անխալ գործիներովն լուսաւորուած,
յայտնում է մեզ, ինչպէս ասացինք, որ
Ծիր կաթինն ոչ այլ ինչ է, բայց թէ հե-
ռադիտական աստղերի բաղադրութիւն
մի: Պ. Ժ. Հերշելը իւր լուսաչափական
համեմատութեանց համաձայն կարծեց,
թէ այս աստղերը այնքան անչափ հեռու
են երկրիցը, որ նոցանից մէկիցը հատեալ
ճառագայթ մի երկու հազար տարի է պա-
հանջում մեզ հասնելու համար: Բայց
մարդկային հետազոտութիւնը թափան-
ցում է էլ աւելի խորը: Երբ հետազոտո-
ղը աւելի խորագոյն է թափանցում իւր
հայեացքը անբաւութեան մէջ, երբ որ
հասնում է վերջապէս այն միգապտանե-
րին, որոնք գտնում են աստղային տիեզե-

բաց սահմանների վերայ, հեռաւորութիւնը այնքան է լինում, որ շփոթում է երկու ախայութիւնը, և թուելը էլ չեն կարողանում ներկայացնել նրան: Հաշուոց համեմատ, որոնք բնաւ դուրս չեն ճշմարտանմանութիւնից, ասում է Տը Հիւմբոլդը, լոյսը չմտիկ տուած իւր կայծակնակերպ արագութեանն, երկու միլիոն տարուց աւելի է դործ դնում անհամաչափ տարածութիւն չափելու համար, որ մեզ բաժանում է այս աստղերից: Այսպէս ուրեմն, երբ որ հեռացոյցը մերկանում է դեռ ևս մեր աչքերին այս միգապատներին մէկի լուսաւոր փայլը, կարող է ապաքէն լինել որ այդ նորահրաշ մարմինը երկու միլիոն տարուց աւելի է ունեցել անջրպետը հատանելու համար. և ահա երկնքի պատմութիւնը վաղ տալով ժամանակաց դիշերիցը, անցնում է դարերի մօտովը, և դալիս է մեզ երևելու իբրև այնքան ժամանակակից դէպքեր: Համեմատութեամբ տատեղաց անհամաչափ հեռաւորութեան լուսինը գրեթէ բոլորովն մօտն է երկրին, որիցը հեռու ենք մենք միայն 96720 մղոն. ըստ այսմ մեր կատարելագործուած գործիների օգնութեամբ նկարում ենք նորակերտուածի բոլոր մանր մասունքները դրեթէ այնքան ճշգրութեամբ, որ նա իբր թէ կազմէր մեր հեռաւոր հորիզոնների մէկի մասն: Առանի երկրախօսութիւնը և աշխարհագրութիւնը կարողացան զարգանալ բաւական կատարելութեամբ *):

(*) Եւերը պնդում էր, թէ լուսնի խոշոր կենդանիքը նշմարելու համար, պէտք էր քանի մի հարիւր ոտն ունեցող հեռացոյց: Հոգը պահանջում էր դորա համար 10000 ոտն երկայնութիւն ու-

Այս աստղը, քանի մի տեսակով, ոչ այլ ինչեց է բաղկացած, բայց թէ հրաբխական բերաններից և լեռներից, ոչ մէկը թերևս չէ ունեցել մակերևոյթ կրակովն աւելի յուզուած: Այս հրաժայթ բերանները ունին աւելի մեծ տարածութիւններ քան մեր երկրագնտի հը-

նեցող ակնոց (մոնի երեք քառորդից աւելի), և խորհում էր այդպիսի մէկը շինելու Լորդ Թոսսի հեռացոյցը ցոյց տուաւ որ այս յաջողութիւնը կարելի է ունենալ շատ դիւրութեամբ: Սա, ասում է Դ. Բրերդերը, մեր դիտութեան և արհեստի ամենահրաշալի զուգութեանն մէկն է: Այս հոյակապ գործին ղեկողուած է պատերի մէջ, որոնք նմանում են ամրոցի պարիսպների: Հեռադիտական փողը ունի 55 ոտն անգղիական երկայնութիւն, և կշռում է 6604 հազարադրամ (Kilogramme). նորանով կարելի է թափանցել երկրնքի խիստ անհամաչափ խորութեանցը. կարծում են, թէ այս գործիքի օժանդակութեամբ դիւրութեամբ կնշմարէին Յդիպտոսի բրդերի չափ բարձրութիւն ունեցող յիշատակարան մի եթէ որ գտնուէր լուսնի մէջը: Այս աստղի մակերևոյթը նորա մէջ նկարուած է այնքան պարզութեամբ ինչպէս երկրի պատկերը: Լորդ Թոսսի հեռացոյցը, ասում է Պ. Բարլինէն, չպիտի տեսնել տար անշուշտ լուսնային փող մի, բայց Ամբրիկայի Բիւֆլի (Buffli) խումբին համանման կենդանեաց խումբ մի պիտի խիստ պարզ տեսնուէր: Նորա միջի պատերազմական կարգաւորութեամբ ընթացող դնդերը պիտի լաւ մի տեսանելի լինէին: Փարիզի դիտարանները, Նոթը-Դամ, և Լը-Լուվրը պիտի նորա մէջը շատ լաւ որոշողութիւն անէին: Պէտք է ուրեմն մձեռել, որ եթէ այս ամենիցը ոչ մի ինչ նշմարում ենք մեր դժգոյն արբանեկի մէջ, այն պատճառաւ է որ նորա մակերևոյթը յառաջագոյն միանգամայն այրուած, միանգամայն հրաբխային, և այսօր տառաձիգ չունի ստացած կամ չէ ստանում ոչ մի ինչ համանման:

բարխային բերանները: Լուսնի բացուածքների մի քանին ցոյց են տալի չորսից մինչև հինգ մզրն տրամագիծ, և մեր ակնոցները մեզ նշմարել են տալիս նրանց այնպիսի կշռութեամբ, որ նոցա պարագտներիցը ոչ մէկը չի խոյս տալի մեզանից, մինչդեռ Տը Հիւմբոլդի ասելովն, լուսնիցը մեր հեռացոյցները հազիւ պիտի ճանաչել տային երկրային հրաբուխներն. քանի մի գաւառներն նորա մէջ այնքան ծակոտուած են, որ նոցա բերաններն կը պչում են իրար. երբ որ մարդ գտնուի Եւնայի գագաթի վերայ, և նայուածքը թափանցի երեսուն կամ քառասուն հրաբխի վերայ, որոնք կան սփռած հսկայի ծոցումը, կունենայ լուսնի գաւառներից մէկի պարզ տեսարանը: Եւ ինքնին փորձն առի այս նմանութեան, որ կարծեմ ոչ մի աստղաբաշխ նշմարած չինի:

Բայց ընդհակառակն լուսնը ստիպւոյ լըթայ լերանց ունի: Ալպեանն, Աովկասն, Ապենիուսն, գլխաւորներն են. նոցա ամենաբարձր գագաթի բարձրութիւնը չի անցնում բնաւ 7000 միթրից. նշմարուում են նորա վերայ մասներ այնպիսի կէտերից, որ կարելի է նախադասել երկրախօսական բաղադրութիւնը, և մեր ակնոցները այնքան ձիշդ են, որ եթէ գտնուէին մեր մոլորակի վերայ քանի մի մեծ յիշատակարաններ, պիտի նշմարէին նրանց. հրնուֆն լուսնի մակերևոյթի վերայ երեւեցած սեւաւ միջոցը համարուում էին ծովու նշանակ. բայց այս օրուան օրս ընդունում են նրանց ոչ այլ ինչ, բայց թէ լայնածաւալ դաշտավայրեր, առաջին աստղաբաշխներն նոցա տուած են բանաստեղծական անուններ. կայ Նով Աստղաղութեան,

Նով Ամպոց, Նով Նեկտարի, Ովկիանոս մրրկաց, և Նով Պարզութեան: Օրկուած մթնոլորտից և ջրից, լուսնը ընկղմուած է յաւերժական լուութեան մէջ. — անշունչ անապատ մի է:

Թարգմանեց Գալլէրէնէ:

ԱՐԻՍՏԱԿԵՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՍԵՐԲՆԵԱՆՍ:

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՍԵՐ ԵՒ ՄԻՈՒԹԻՒՆ.

«Ամենայն բարոյ կամ տուն բաժանեալ յանձն իւր, ոչ կարգէ: Մատթ. Գլ. ԺԲ. համար 25: Զուգութիւնն է մայր բարեաց: անդուգութիւնն ծընոց չարեաց:» Եղիշէ:

Հայ ընթերցողներու շատին ծանօթ են մեր աղգի թշուառութեան և խեղճութեան աղբերակները: Բաժանումն և անզուգութիւնը յղացեր և ծներ են մեզ համար այն ամեն աղէտներ և խեղճութիւնները՝ որոց բոլան տակ կը տրայ Հայն յուսաբեկ. անզուգութիւնը խլեց մեր բերնէն մեր զիւցաղուն հարց քրտինքով մեզ համար վաստակած պատառը և ձգեց թշնամեաց բերանը. անզուգութիւնը մեր ազատ պարանոցէն կտաւ տուաւ այն քարերը՝ որ մեր ջլերը կտորատելով ու մեջքը բեկանելով՝ զլինելու մինչ ի գիտին խոնարհ կոբեցին: Այն ազատ գլխոյ երկնադէտ աչերն, որ սիրելի Հայաստանի գեղեցիկ կապտազոյն ծրի մէջ արծուոյ աչաց նման կը խաղային ցոլալով, այժմ անզուգութեան սերմանած դառնահոտ արմատներէն դուրս տուած կծուահոտութեամբն լի պըղտոր արտասուքով՝ հազիւ կը նշմարեն իրենց աղի կաթիլներով շաղուած պատառիկ հացը:

Ժամանակ մը Հայ Հայի հետ կրկին ամրապինդ կապով էին կապուած՝ մարմնոյ շահերով և հոգւոյ շահերով. եթէ հանգիպէր և վերջինիս մէջ անմիաբան լինէին, առաջինն սակայն նոցա ամուր կպած կը պահէր: Բայց ժամանակն որ ամենայն Գորգեան հանգոյցներ կկուէ, խցեց և Հա-

յի առաջին և զլիաւոր կապը, շորձեց նորա գլխէն արքայական թաշն՝ և իշխանութեան գաւազանը կորզեց ձեռքէն, քայքայեց լուծեց նորա նիւթական շահերն, և զանազան շահերով ու օրէնքներով կառավարուած բոլոր իշխանութեանց լծոյ ներքեւ հարկեց դնել իւր պարանոցը: Հայն այնուհետեւ իւր համարիւն եղբոր հետ կը բռնուէր և եթ մնաց կապուած, նոյն հաւատքը, նոյն արարողութիւնը, նոյն ծիսականարութիւնքը և միասին տօնախմբութիւնք կընթացուցանէին նոյն մի և նոյն զգացմանց և ազգութեան ոգւոյ հոսանքը նոցա երակներու մէջ, նոյն մի կրօնից և մի և նոյն հոգեւոր զիւոյ լիւնոց հովանաւորութեան ներքեւ փնտռեց Հայն իւր կենաց ամպահովութիւնը իրբեւ ազգ, և այդ հայրենաւանդ խորտիկ վերայ հիմնեց նա իւր կայքը ժամանակի յաւիշտակիչ ու կլանող աշխարհէ միջեւը աղաքաւ ուստի և շատ անգամ յետ մղուեցան կորիկորս անաստ կիսակաց բռնութիւնքն: Բայց ուր որ յայտնի զօրութիւնը Հայն բնկծել չկարողացաւ, այն տեղ ծածուկ մերկնայութիւնքը և գաղտնորդաբար խորամանկութիւնը հնարեցան զրգուել նորան իւր խաբսիկ վերայ, և թէ և բռնաւ երբէք չկարողացան զլիսովին խախտել նորան յիւր կայիցն, բայց իւրիանց ծածուկ տուած հարուածներովը յազդեցին վերք դնել նորա կողին, և այն վերքը ծարակեւել կամ գէթ անբոյժ մնալու հնարները եղան այնուհետեւ նոցա ճգնաց կէտը:

Ինչպէս որ ոտտ մը իւր բնէն դիւաշուշ հողմոց կոծմանէն ջարդուած բաժանուած՝ խաղաղիկ կլինի անհաշտ տարերաց ձեռքը, հողմը կկապտէ նորանէն սքրած տերեւներն, օդը կը ծծէ նորա երակաց մէջէն կենդանական հիւթը՝ որոյ տեղ վերայ կհասնի կը տիրէ հողոյ փառութիւնը և հուսկ հեղեղներու հանդիպելիս՝ կը քշեն կտանին զայն անյատակ անդնդոց որկորը կը մատնեն. այնպէս և ազգութեան մը ամբողջութիւնէն հատուած մաս մը, որ ոչ ինքն իրմէ է հատուած՝ այլ թրշնամբը որկրածէտ տուպարին հանդիպած, զանազան հակառակասէր կրից և անկուլութեանց ձեռքքն գերի մատնուած և զինքն հատանող անբոյժ փառամոլի ճանկերու մէջ բռնուած, որ նորան

այս քով այն քով դարձնելով ու լսելով, ու կորնկը բեկանելով կամ կակղելով և ըստ իւր քմացը յարմարելով՝ հուսկ ուրեմն որպէս մակամուր պատառ մը կուլ կուտայ իւր պորտոյ մէջ անյուշ անյիշատակ:

Մեծ ձուկը փոքր ձկան կուլ կուտայ. այդպէս է մեծութեան և ուժեղութեան օրէնքը. վասն որոյ փոքր ձուկը պէտք է իւր բաժաններու մէջ ամուր կենայ և խորամուխ չլինի խորաջուր տեղուանք, ուր մեծամեծ ձկունք կը լողան, որոց ինքքն դեռ ևս ոչ ուժով և ոչ ճարտար խորամանկութեամբ կարող է դէմ կենալ: Փոքրիկ և անտէր ազգ մի, որ կը ցանկայ իւր զոյութիւնը պահել, պիտի գիտնայ որ այդ զոյութիւնը իւր ամբողջութեամբ և բարոյական ուժոյ կենդանացմամբ միայն կրնայ պահուիլ, և նորա իւրաքանչիւր անհատը պէտք է ամուր բռնէ այն թելէն՝ որ նորան իւր կեդրոնին հետ կը կապէ. եթէ մի անգամ այդ թելը փրթաւ իւր ձեռքէն՝ զիտնա թող որ կը շրջի կռնակի վերայ անկանգուն. անկանգուն՝ վասն զի կայնած են նորա ետեւ լայնաբաց աչիւրով և պատրաստ ճիրաններով նորա անկման պահ դնող անգեղները, որ խելոյն վրայ թափին և կենդանի կենդանի թաղեն նորան:

Հայ եղբայրք, անբաժան քայլերք, գոյգընթառանք, միաբան մրցիւք՝ փոքր ազգութիւնները՝ թէ մասամբ թէ ամբողջութեամբ՝ իւրեանց մեծաւ կազմ տարերաց մէջ ընկուղանել նկրտող ուժերու դէմ. եթէ չունինք հիօրի ուժը, ունենանք գէթ սկարի խորագիտութիւնը, և խոհեմ ու արթնութիւն շնչահայեցութիւնը՝ մեր անձնականութիւնը անվթար պահելու համար: Սրոյ բերանը մեզ համար այժմ չի կորէ. մեր ետութիւնը մեր անպահովութիւնը իւր մի Հայկական կրօնի մէջ կը դանէ. մեր կրօնքը շուրանանք և չփոխենք այսոց կրօնքի հետ. մեր հարց մեզ համար կառուցած սեղանի եղջիւրներէն ամուր կախ կենանք, անդ է մեր փրկութիւնը:

Նոքա՝ որ մեզանից մի մասի խիական անունը փոխելու և վերատն կնքելով կոչելու են Հայ-Աթուրիկ միւսին Հայ-ուղղափառ, երրորդին Հայ-նորադանդ, նոցա նպատակը մեզ լաւութիւն առնելու և մեզ ճշմարտութիւն ուսուցանելն է եղած

ոչ, բոլորդ կարող էք զիտնալ որ ոչ, իսկ նա դարձնալ կը կրկնեմ, ոչ: Նոցա ա մեն մէկի ցանկութիւնն այն է եղած՝ որ իւր բոլորումը եղտեմ, և այդու այն սնալիառ պարծանքն ունենայ՝ թէ իւր բոլորումը ամենից եղտն է կամ ընկերի բոլորումն հաւասար եղտն է:

Մի հարցնենք, թէ նորա որ մեզ մեր փարա խէն դուրս են հաներ, ի՞նչ են ասել ու այդ արել: Նորա պատե՞րը խարխուլ տեսած են անհաստատ հիմանց վերայ, թէ նորա օդն են աստաշունչ համարած: Լաւատոյ էա կան հիմն և ճշմարտութեան անհատ ակն Աստուած չէ՝ Հայ կրօնքի խարխիսն, թէ նորա մէջ չկան այդ յախտնական Դակէն աղբերացած սկզբունքներն, թէ Աստուած սէր է, սիրեցէք զմիմեանս, զոր ոչ կամիս զի արասցեն քեզ մարդիկ և դու մի՛ առնէր նոցա. Ամենեքին եղբարք եմք: Ուր կը տեսնես թերին քու կրօնքի մէջ, ո՞վ Հայ, եթէ հասկացող ես (զի առանց հասկանալու և առանց ինքն իրեն ըրածին համար տալու՝ գործողն առողջ մտաց և դատողութեան տէր չկրնար համարուիլ) որ կոծուիս կը բաժանուիս քու բնականից համարին եղբորէն, և գնաս կը յարիս ի հեռաւորն: Մի՞թէ, զոր օրինակ այն Լատինն, որ քեզ դէպի իրեն կը քաշէ տանի, չէ՞ հասկացած մինչև այսօր կրօնքի ճշմարտութեանը որ կետերու վերայ հիմնուած լինելը. եթէ հասկացեր է ու կը տանի, զիտցիր որ նորա միտքը քու հոգեւոր շահերը չեն, լաւ բաց աչքերդ Իսկ եթէ չէ հասկացած ու կձգէ զքեզ կտանի, զիտցիր որ թէ՛ նա, որ զքեզ քու նախկին ճանապարհէդ կը դարձնէ, թէ դու, որ նորա կտէն անքննողարար կը խտտորիս կերթաս, երկուքդ ևս նախապաշարեալ էք և աչքերդ փակ: Երբեք մի կոյր կուրի առաջնորդէ՝ երկուքն ևս ի խորխորատ անկանին: Գու մի՛ խրանիր եղբայր, ես խորխորատ ասելով, քեզ դժոխքի դուռը ցոյց չեմ ուզեր տալ, որպէս թէ քո վարձապետը կատարեալ է, այլ իմ մարմնն այնքան է քու խորխորատ ընկնելը որ քու ազգութենէդ կը դորիս անազգութեան մէջ, և երբ ըմբռնելու լինիս սխալը՝ փախեմ որ արդէն ուշ լինի, և այն Կակծելի փոշ մանութիւնը քեզ հասնի ինչ հասաւ այն լու-

ղորդ որականն՝ որ միտը բերնէն թողած ստուերին հասաւ բռնելու լախեց՝ բայց ցնդելի իր . . .

Եւ իմ եղբայր, խօսքս աւելի քեզ կուղղեմ, ես ևս Հայ-կաթողիկ կոչուած հօրէ ու մօրէ ծընած եմ քեզ պէս. իմ սիրտն աշխարհաց նազելի մայրաքաղաքին մէջ սնուցեր են Աթոռիկներ իմ եղբայրներս, ու միտքս մշակեր են Աթոռիկներ. բայց բնական լոյս և ստացական դիտութիւնս փարատեցին իմ միտքիս և հոգեւոր բոլորէն այն մտայններն, որովք կրօնից խորթացեալ վարդապետքն կախորժին պատել մեր միտքերը, և որոց մէջէն խորհրդական ձայնիւ պատգամ՝ կուտան իրենց հօտին, որպէս Խրայելի Աստուածն ի Սինայի ամպոց մէջէն: Դրա կուտը թողած կեղեւնքը կը պճնաղաղոցն, ներքինը և էականը անտես արած՝ արտաքինով և աւելորդեւրով զականուած են: Ես ոչ մի քրիստոսական կրօն չխոտնուի, որն որ վերոյիշեալ գեղեցիկ ըկրքունքներու վրայ է բարձրացած, կընտրեմ բերիցս դառնալ մնալ այն կրօնի մէջ՝ զոր իմ հարցս են ինձ աւանդած, սրբազան ժառանգութիւն մի՛ որ իմ փառաւոր նախնեաց սեպհականութիւններէն սա միայն անբեկոր հասած է առ իս, մանաւանդ որ սա է զիս իմ միւս յոգնաթիւ եղբարցս հետ շաղկապողն: Այն մօտ կէս միլիոնի ժողովուրդը՝ որ այդ շաղկապը բարձր է, ի՞նչ է վատասեալ, օտար հոգեւորականի ձեռք խաղաղիկ եղած, նոցա փառամարտութեան խայծ, և եթէ աշխարհ իրաւազրկութիւնը ևս հասնի կրել ու ձայն բառնայ բողբոջելու, բանադրանաց շանթերով այնուհետեւ կը կոծեն նորա նորա գլուխը:

Քանի՞ մենք այդպէս աշխիւղ յառաջ վարուինք այդօրինակ դառնազոգեալից՝ ձեռքէն. թափներ անդամ մի մեր մտքէն նախապաշարմանց կեղեւնքը. տեսնենք լոյսը մեր միտք աչքով, հերթ տեսնենք այլոց աչքով, մանաւանդ երբ այդ աչքերը մենք զիտենք այժմ՝ որ ցաւով ու ճգով մնասուած են: Թողունք ի բաց կրօնից հոգեւորութաւ մէջերը, դատարկ ժամամաճառ չլինելը փութ՝ ու սին հարցերով. տաճներ արծարծենք սէր ու միաբանութիւնը մեր ազգի մէջ. մշակենք մտքերը, ունձացնենք սրտերը ազգօգուտ ծիլերով, բառնանք ի միջոյ հերձուածոց և պառակտմանց

չարարոյս արմատները. բանակք մեր հոգւոյ զըրուկըր գիտութեան զուարթարար լուսոյ առջև, թող ներս մտնէ և հալածէ նորա խորշերու մէջէն նախապաշարմանց բազմադարեան խաւարը:

Յիշենք եղբարք, մեր մանկանց Արամազնեան նորարողութիւնը, որ Հայկ, Արտաշէս Բ. և Վառաձապուն հիւսիս թաղաւորներ են Հայոց վերայ. քաջութիւն, աշխարհաշէն բարգաւաճութիւն և գիտութիւնք գեղեցիկ դպրութեանց Հայի ճակատը յաղթական պատկերներով պճնազարդած են: Մենք այն քաջաց զաւակներն ենք, նոցա գեղեցիկ ձրիցը ժառանգներ ենք. ունինք բայց թաղած ենք: Միւրոյ և միութեան շունչն որ միանգամ՝ վռէ՛ իսկոյն կը վերացնէ աճիւնը, և այն կենդանի ու աշխոյժ կայծերը աստղերի նման փայլ կարծակեն ցոլացմամբ: Օ՛ն սէր և միութիւն, եղբարք

Ո՞ք Հայ - Կաթիլի:

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Ի ՄՈՐԴԵ:

Աշխարհի ստեղծման օրից մինչև ցայսօր մարդկութիւնն թէ և բազմատեսակ փոփոխութեանց, զանազան բնական ազդեցութեանց և քաղաքական ներգործութեանց ներքոյ ենթարկուած է, բայց դարձեալ իւր կենսական շրջանն կշարունակէ միշտ դէպ ի յառաջ: Մարդն բնութեան ամենազին ստեղծուածն և ամենաքնքշ ծաղիկն քոյով՝ որքան արժանաւոր է նորան էական կոչում՝ և նշանակութիւն, որքան սեպունհ և բարձր են նորա պարտականութիւնքն շրջահայեաց նրկատմաք, և քանի քանի խորհուրդներ և նշանաւոր կէտեր կշրջապատեն նորա առօրեայ կենաց ընդարձակ ասպարէզը. — Երբ մարդմանկութեան փափուկ հասակի մէջ իւր առաջին քայլը կգործէ աշխարհի վերայ, նորա մէջ ամենայն մի հոգեկան և բնական յատկութիւնք և ընդունակութիւնք կգտնուին արդէն իբրև երկրագործի նոր յերկիր ձգած սերմեր. նոքա զարգացած չին սկիզբն են միայն կարօտ արդէն մեծամեծ հոգատարութեանց և խնամոց, որպէս զի կարող լինին առողջ կեանք ունենալ և անվնաս կերպիւ բնութեան սուրբ պարգևների էսկ նպատակը ի-

րագործել դէպ ի ցանկալի հասունութեան կէտը ժամանելով. դաստիարակութիւնը միայն պիտի վճռէ այս, դաստիարակութիւնը միայն իբրև արևու կենսագործ լոյս՝ ներգործելով այն տեղ իւր թափանցիկ ուժը՝ պիտի հասուցանէ զայն իւրեանց էական պայմանին և բնութեան վեհ նպատակին: Դաստիարակութիւնը պիտի սկսի օրօրոցի միջից, մարմնական զարգացման հետ պիտի զարգանան և մանկան ընդունակութիւնքն. մի մանուկ՝ ճնայելով թէ ի՞նչ վիճակի ազդեցութեանց տակ է սկսել իւր մատաղ կեանքի առաջին շրջանը, ամբողջ մարդկութեան մի մասն կոչվում է նա արդէն, և ի՞նչպէս արդեօք պիտի պատրաստուի նա բնութեան սուրբ ձեռնարկութիւնը շտապելու, իւր իրական կոչմանը հասանելու, և միով բանիւ՝ իսկապէս մարդ լինելու յօգուտ մարդկութեան. դաստիարակութիւնը միայն պիտի պարգևէ նորան այս, դաստիարակութիւնը միայն յաջող լուծումն և երջանիկ վախճան կխոստանայ այս հարցերին:

Նախապէս դաստիարակութիւնը մի մանկան վերայ սկսելու են նորա ծնողքը կատարելով իւրեանց ծնողական բարձր պարտականութիւնը. մեծ է նոցա պարտիքը դէպ ի իւրեանց որդին. մայրական գրկի մէջ ամենայն բարոյական սկզբունք կանոնաւոր կերպիւ պարտական են ծնողք մատաղ հոգւոյ մէջ տպաւորելու, պարտական են նոքա բարոյական սկզբանց կաթով իւրեանց մանուկը բաւական խնամելուց զինի սկսել և մտաւոր վարժութեան և զարգացման բարի սերմերով նորա քնքուշ սիրտը մշակելու, և ահա բնութեան սուրբ սկիզբը դէպ ի իրական վախճան և նպատակ յառաջելու ուղիղ պողոտայի մէջ կգտնէ զինքն, և ահա մի մարդ ևս մարդկութեան օգտութիւն և ամենակարեւոր պայմաններով կսկսի զարգանալ և մարդկութեան ամենաբարձր և խորհրդաւոր բուրաստանի մէջ հոտաւէտ մի ծաղիկ դառնալու յոյս ընձայել:

Մի մանուկ նախ և յառաջ տնական դաստիարակութիւն է շարունակելու. այս նպայմանը ևս իւր նշանակութեանը հասանելու համար կպատահանջի ուսեալ մայրեր: Մի առաջին կարեւորութիւն է մարդկութեան այս քնքոյշ սեռի կրթու-

Թիւնը, որը արդէն դարերի և ժամանակների մէջ եղած փորձերը հաւաստի արծարծեն: Ամենայն մի մանուկ մօրից է ծնուած. եթէ դաստիարակած է բարոյապէս նորա մայրը, եթէ կճանաչէ իւր կեանքի և ծնողական սուրբ պարտականութիւնը, ապա և բնութեան նորա խնամոց յանձնած քրնքը ծաղիկը անտարակոյս պիտի զարգանայ բարոյապէս, և մշտաւորապէս չընդուի իւր բարձր վախճանից, և երջանկութեան պակէր ընդունէ իւր զխոյ վերայ:

Փառք ժամանակիս, որ մեր ազգն ևս ճանաչել է արդէն մատաղ Հայ օրիորդների դաստիարակութեան նշանակութիւնը քաղաքական կեանքի համար, նոցա դաստիարակութեան անթիւ օգուտն ինքն ազդութեան համար: ամենայն տեղ ճիշդն է դործ կրթութիւնը նոցա կրթութեան համար ուսմանց տաճարներ հիմնելու և նոցա ուսումնական և բարոյական ընթացքին յառաջադիմութեան պայմաններ գտնելու, ուրեմն երջանիկ յոյս և մեծամեծ բարութիւններ խոստացող ապագայ: Դաստիարակութիւնը որքան երջանկութիւն է մի ազգի համար, նորա ամենայն մի ճառագայթը կենդանի կեանք գործելու ազդութիւն ունի, նորա անշա մանդաղ լոյսը միայն կխոստանայ ազնիւ և հանձն քօգուտ բնութիւններն զարգացնել մարդոյ մէջ, հասուցանել նորան այն տեղ՝ ուր որ կարհանջէ իւր բարձր կօչումը, ուր և դիմելու մի սրբազան պարտք կայ կնքուած իւրաքանչիւր մարդոյ վերայ: Մարդն բաղկացած է հոգուց և մարմնուց, որոնց ներդաշնակ զարգացմանէն կախուած է ամենայն մի մարդոյ բարձր նշանակութիւնը: Թէ հոգւոյ և թէ մարմնոյ բարեպէս զարգացումը ամբիւրժուած է դաստիարակութեան նշանաւոր պայմանների մէջ. դաստիարակութեամբ պիտի նոքա յառաջն իւրեանց էութեան մէջ, դաստիարակութեամբ պիտի ծաղկին նոքա և զարգանան, ինչպէս որ կ'աւհանջէ իւրեանց խորհրդաւոր կազմութիւնը, և հետեւաբար մարդը դաստիարակութեամբ միայն պիտի ստեղծագործի մարդ: Որքան բարձր է դաստիարակութեան նշանակութիւնը, որքան սուրբ և պաշտելի են նորա գործած բարութիւններն մարդկութեան մէջ: Նորա փառաւոր տաճարի նուիրական սեղանոյն առջև թող ի ծունկ խոնար-

հի ամենայն մի մարդ, ուղեցոյց մի հրեշտակ ճանաչելով զայն դէպ ի բարի և ուսեալ մարդկութիւն և հետեւաբար դէպ ի յԱստուած:

ՅՈՂԱԿՆԵՍ ՄՈՒՇԵՂԵԱՆՑ:

ԿԱՐՈՏ.

Ո՛հ, երբ Հայաստան, խղճով Հայաստան,
Կորցրուց ամեն ինչ, ամեն փառք եւ խիղ,
Լացին իւր վանքեր, դաշտեր պարտական,
Արժագանք թողլով Հայ հողուցն ի թինդ.
Լացին իւր որդիք
Զիւրեանց Հայրենիք:

Բաղտաղուրկ Մասիս ամպերու մէջէն
Հառաչեց, ողբաց զիւր աշխարհ անբաղտ,
Ո՛հ նորա յնիւն, հարուածքի օրէն,
Իւր ճերմակ գլխոյն քոյ մի տարաբաղտ
Ծածկեց սղաւոր,
Ելաց իւր փառ օր:

Սուրբ Հայրենիքի գրկէն սիրատուն,
Նժդեհի եւ պանդուխտ ցրուեցան Հայեր.
Կարօտ միմեանցից տարփանօք սիրոյն
Անցուցին տխուր կեանքերուն օրեր,
Ո՛հ, խեղճ Հայրենիք
Ո՛հ, Հայն ուրդիք:

Շաւարշան, Տղմուտ ու անմահ Վարդան
Հայոց սրտերուն թողին սուրբ պատկեր,
Սիրել սուրբ կրօն, սիրել Հայաստան,
Շնչիլ յախտեան հոգւով Հայասեր.
Անդ թափուեց արիւն
Հայոց քաջերուն:

Երկնքի երկրի Արարիչն արդար
Թող լինի պաշտպան ցրուած Հայերուս,
Թող Հայի անուն շնչէ դարէ դար,
Մթին ստուերից դառնալ դէպ ի լոյս.
Մեր բաղտին լապտեր
Վառէ միայն Տէր:

Թող մեր հեռաւոր սրտեր ու հոգիք
Ազգութեան սիրով յօղին միմեանց հետ,
Տանել մեր ուղին ի լոյս զուղեցիկ,
Ուր միայն ծածկի երջանկութեան կետ,
Ի լոյս Վրթուեան,
Ուր փառք Հայութեան:

Թող անին բարի եւ ուսումնական
Հայկայ որդիներ շատնան օրէ ց'օր.
Կ'ինդայ յայժամ եւ խեղճ Հայաստան,
Եւ Հայու-կեանքին վնկի նոր բարօր:
Տաղէ օն երկին
Սէր մեզ կամողին:
ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՄՈՒՇԵԳԵԱՆ:

ՅՈՐԴՈՐ ՔԱԶԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ՄԱՄԻԿՈՆԻԻ
Ի ՄԵԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ.

Մեր Նախահօր *) դուք Հարազատ զաւակներ,
Քաջակորով անպարտելի հուժկուններ,
Արդէն ժամ է մեր թշնամեաց ընդ յառաջ
Դիմել մի սիրտ և մի հոգի անվեհեր:
Հաստատուն յոյս, և սուրբ հաւատ, նա և սէր,
Եւ ջերմ աղօթս վերուղեցէք դուք առ Տէր.
Ի սուրբ սրտէ, որպէս ընծայ — պատարագ,
Թող ծառանան զէպ ի յերկինս ի նուէր:
Հապա, իմ քաջք և հարազատք, միաբան
Մի՛ յապաղէք տալ ջարդ գնդին պարսկական.
Արիասիրտ և վեհ հոգեով կանգնեցէք
Ընդդէմ անկրօն սև խուժանին Սասանեան,
Առէք նիզակ, փայլուն սուսեր և վահան,
Միմեանց օգնել, օն, փութացէք անբաժան.
Հագէք զբաշ, և սաղաւարտ զիք ի զուխ,
Ընդ թշնամեաց պատերազմէք անսասան:
Դեհ, քաջացիր վեհ դու Արտակ Պալունի,
Ահա ընկեր և քեզ Տաճառ Դընթուլի,
Եթէ բաւ չէ, իմ մարտակից քաջ ընկեր,
Առ դու ընդ քեզ քաջ ներսէ՛հ Քաջբերունի:
Օն, քաջացէք Համազասպ Համապասպան,
Անվախ մանուկ քաջ Գարեգին Սրուանձտեան.
Ազգի բաղդը ձեր ձեռքին է պժքս՝ օն,
Խորէն, Արսէն և Հրմայիակ Դիմաքսեան.
Յառաջ խաղա, հզօր առիւծ Արշաիր,
Թող նետերդ չանցնեն ի զուր ի նանիր.
Անպարտելի և զոռ մանուկ դու Վահան,
Վոտարած տուր մեր թշնամեաց անխտիր:
Տեսէք, ահա ձեր յառաջն Աւարայր կայ,
Եւ Տղմուտ գետն խոխոջալով խրախոյս տայ —

(*) Հայկոյ.

Զը խառնալ սուրբ հասարէց՝ և զանել
Վառ ազգա-խեան և աշխարհին անխեայ:
Դիտեմ այսօր պատրաստ են մեզ պաւկներ,
Եւ պիտ' առնենք երկնքումը մեր վարձեր.
Տեսէք ահա — կապոյտ երկինք պատառուած,
Մեզ է կանչում պօսակ ձեռին մեր ընկեր:
Աջն Աստուծոյ օգնական Չեզ թող լինի,
Որ կոտորէք անթիւ զօրքըն Վասակի.
Լաւ է մի օր մեզ քաջութեամբ մեռանել,
Քան թէ կրքել մեր վերայ անուն չարի:
Ուրեմն ով քաջք, ահա Վարդան և ձեր հետ
Վաշխատի, որ թշնամիքն առնէ անհետ —
Չար Վասակին և իւր զօրքը միաբան,
Դարձուցանել զէպ ի փախուստ — յետ ընդ յետ:

ԱՂԷՐՍԱՆԻՐ ՄԻԹԱՐԵԱՆՑ.

ՅԱՂԷՐՍԱՆԻՐ ՄԻԹԱՐԵԱՆՑ.

ՊԱՆԴՈՒԽՍ ՀԱՅ.

Պանդուխտ եմ ես, օտար եմ ես յայս երկիր,
Սիրտս տըխուր, միտքս մոլոր ինձանից
Դեռ պատանեակի, դեռ նոր ծաղկած ի հասակ,
Բաղդը զըկեց զիս մայրենի սուրբ զրկից:
Դեռ նոր ծաղկած վարդի նման նորաբաց
Գողցես մաշին կենացս օրեր անխնամ,
Հեռի եմ ես Հայրենիքէս սիրասուն.
Ուր երջանիկ կեանք վարէի յարաժամ:
Այն ինչ թուշունք ծագողն ի թուփ ճուղղուն,
Աչացս հանդէպ տանին, բերնն բիւր ցաւեր,
Դռնեմ արտէս, դուք ով թուշունք գեղերեւ.
Ունիք արդեօք Հայրենիքէս խապրիկներ:
Մինչ խոխոջան մարգարտի պէս առուակներ
Ծաղկանց մեջէն սահին գնան սրբն թաց,
Ուր դուք, ասեմ, պարզ առուակներ, դիմէք ուր:
Զիմ արտասուս տանիք յերկիր Հայրենեաց,
Մինչ եթերին վառին աստեղք և Լուսնակ,
Աստեղք գոչեմ, և դու Լուսին գեղերես,
Ի՞նչ կըողաք երկնքի մէջ լուռ ու մունջ,
Մի՞ թէ և դուք օտար շրջիք ինձի պէս:
Ոհ, քաղցր է ինձ, քաղցր Հայրենիքս իմ սրտին,
Ոյր յիշատակ կրեմ յոգին անմոռաց,
Յօտար այս տեղ երբ յուշ ածեմ Հայաստան,
Աղի արցունք դուրս կցայտեն յիմ աչաց:

Ու իմ քնար, պանդուխտ սրտիս արգահատ
Եւ դու լուսն կամ անմուռն զէպ ի ինձ
Երգէ մաղթեմ զիմ հայրենին Հայաստան
Երգէ մինչ ցերբ մնաս ի քուն խոր ի նինջ
Թող աչքերէս հոսին արցունք շիթ առ շիթ
Յօղեն թանան զքո թերի քաղցրաւաչ
Թող և մատուցի պատանեկիս խնդաղիկ

Նոցա վերայ արձակ խաղան ի հառաչ
Երգէ հապա, քնարդ անոյշ ի զեղ գեղ
Հերիք ես լամ, հերիք ողբամ միայնիկ
Երգէ հապա զիմ Հայաստան աղեկեզ
Օտար եմ ես, երգէ զիմ քաղցր Հայրենիք

ՅՈՎՀ. ՄՈՒՇԵՂՆԱՆՑ.

ՈՒՆ ԶԱՆԻ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔՆ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԵԱՑ.

Դու մեծապանձ՝ Յունաց Պարսից ահարկու,

Քաջ եօթնալոյս ի Հայս վառեալ լուսատու.

Անպարտելի հզօր փառաց քո նախնն՝

Յաղթող կայսերց և իշխանաց վառեաց խանն:

Արեղնակերպ ի հորիզոն վառ ի վառ

Հաղարաւոր եկեղեցեքդ հռչակեալ

Յանդուղն բլրաց տալիս խաւար անարև,

Իսկ բլրժրտիցն ահ մեծ պատէր ակներև:

Ոհ, քո անուն համայն երկրի էր ծանօթ,

Փառօք յիշէր ամենուրեք՝ ձայն տար օր

Անի, անիւ եղեր բաղդին ի հոյով,

Ձեռն վառին ծածկեաց զբեզ ընդ հողով:

Ոհ Արիստան և ոչ Տուղրիկ մեծ յաղթող

Սարաց ջնջել զանունդ յերկրէ՝ ձգել քօղ,

Որչափ դաւն Սիրակոսին վատ արանց

Եւ կամ Սարգին՝ այն վատ Վեստին սեաւ նախնն:

Արքունապանձ շինեաճքդ համայն զեղանուշ

Որք գաղանաց և բոյն հաւուց չարաղոյժ

Եղեն մինչ ցարդ չնտուն դադար և չիրիմ

Ոհ թշնամեացդ՝ ոչ իսկ նեղչացդ ռիսերիմ:

Ոհ, թէ չծնէր արծաթապաշտըն Սիրակոս,

Եւ կամ չիրիմ լինէր Վեստին զետդ մշտահոս,

Հայ զարիկենույդ մինչև ցայս վայր վայրէր լոյս,

Զի նոյնք հատին կենդանութեանդ շունչ և յոյս:

Անէճք յերկնից, նզովք յերկրէ իստորև

Վատանք բաժին թափին յաւէտ մշտատև,

Աւերակացդ տխուր նշխարք ցաւաղին՝

Նզովս արկցեն նենդ ամբարշտանց նոցին:

Մէք յողմ ի բեզ՝ դու ի սուղ մեղ շարունակ

Մինչև անիւ Անույդ զլցի փառունակ,

Որով յայնժամ բաղմարարեան մեր թափիժ

Անհետացի տիրեսցէ օր բերկրալից:

Օչ, կաւորէն տաճարս անքակ ի հողմոց՝
 Մինչ տեսանել իսպառ բուժնալ սրտիդ խոց,
 Կամ թէ եղէց արժան թաղման ի բո ծոց,
 Ի նինջ անդորր՝ մինչ բուսանիլ ընդ որդւոցդ:

ՍԱՐԳԻՍ Բ. ԳԵՈՐԵՆԻ.

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՎԵՀ. ՀԱՅՐԱՊԵՏ.

Ի 18-ն ամսոյս Վ. հ. Հայրապետ
 Ի-իւրականէն վերադարձաւ այսր ի Ս.
 Եջմիածին:

ԲԻԻԲԵՂԵԱՅ ՋԱՀ.

Օտեսացի Մեծապատիւ պարոնայքն
 Յովհաննէս Պապատաղլը, Գրիգոր Ե.թ-
 թարեանց, Յովհաննէս Երիկեանց և Յա-
 րութիւն Փոփեան՝ ի զարդ և ի պէտս
 հանդիսարանի նորակառոյց ճեմարանի
 Մայր Եթոռոյս մի բիւրեղեայ գեղեցկաձև
 ջահ նուիրեցին, — որ գնուած է 336
 ռուբլիօք:

Կփութամբ դրուատել յիշեալ պա-
 րոնայից այսպիսի ջերմեռանդ զգացմունքը,
 և հրապարակաւ շնորհակալութիւն փո-
 խանակել նոցա:

ՈՐԴԵԳԻՐԷ.

Վ. սեմ. Յովհաննէս իշխան Մանուկ-
 պէյ, Բարեգործական Բնկերութիւնն՝ Նոր
 — Նախիջևանայ, Մեծ. Կարապետ Ենու-
 շեանց, և Մեծ. Կարապետ Կողպետեանց
 ի հաշիւ Գողոյեանցի բարեհաճել են

մէն մի (բոլորն 4) որդեգրաց տարեկան
 ծախքը նուիրել նորակառոյց ճեմարանի:
 Հրապարակաւ խորին շնորհակալու-
 թիւն կմատուցանեմք յիշեալ բարեպաշտ
 անձանց և Բնկերութեան, որք այսպիսի
 բարենպաստակ նուիրատուութեամբք կը-
 նպաստեն ճեմարանի, և այլոց նախան-
 ձելի օրինակ կհանդիսանան:

ՆՈՒԷՐԷ Ի ՆՊԱՍՏ ՃԵՄԱՐԱՆԻ.

Ուրախ եմք մեծապէս՝ զի ի բազում
 տեղիս և ի կողմանս մեր սիրելի Ազգայնոց
 մէջ հետզհետէ արժանաւոր համակրու-
 թիւն կգրաւէ Մայր Եթոռոյս նորակա-
 րոյց ճեմարան:

Եյս համակրութիւն արդեամբք ար-
 տայայտուելով՝ անշուշտ եմք՝ որ ճեմա-
 րանի ապագայն բարեյաջող արդիւնաւո-
 րուած՝ թէ՛ Վ. հ. Հայրապետի ան-
 խոնջ ջանք և բարի նպատակ՝ և թէ՛ հա-
 մայն Ազգիս իղծեր և ակնկալութիւններ
 պիտի պսակուին ի պայծառութիւն և ի
 պանծալի փառաւորութիւն Եկեղեցւոյ
 Հայաստանեայց:

Արդարեւ այսպիսի ծանրակշիռ արժա-
 նիք ունեցող համակրութիւն որքա՞ն ան-
 հրաժեշտ և կարեւոր է նորակառոյց ճեմ-

Ի ԲԻՇՆԵՒ

Կարապետ Խաչիկեան Անուշեանց	4000
Գալիթ Զախարեան	25
Յովհաննէս Կոյալեանց	400
Մարտիրոս Նազարեանց	50
Աստուածատուր Յովհաննէսեան	40
Մարիամ Յարութիւնեան Պալեոզեան	200
Մահտեսի Յ. Կարապետ Մուրատեանց	40
Յակովբ Պողոտանեան Պոպովեան	50

Սորա հետ ի միասին հարկ կհամարիմք սոյն նուիրանօք գնուած իրեղինաց ցուցակը աստանօր յաւելլուլ ի տեղեկութիւն համայն Ազգայնոց մերոց:

70 հատ ընտիր և երկաթեայ մահ- ձակալ վանն Ուսումնարանի՝ իւրա- քանչիւրն 12 ուրբի	840
Արհեստաւորին վանն ծախելոյ և ամ- րացնելոյ զայն ամենայն պարագա- յիւք իւրովք	25
Վարձ տան և չորս մշակաց առ ի տանել զայնս ի նաւահանգիստն	14
Վանն կշռելոյ տուաւ	1 30
63 վերմակք՝ իւրաքանչիւրն ինն ուրբի քսան և հինգ կոպէկ	582 75
Երկու արկղ ձիւղոյ, սլարան և վարձ արհեստաւորի վանն ամրացնելոյ զայնս	12
Երկու մշակաց վանն տանելոյ զայնս ինաւահանգիստն	2
Վանն կշռելոյ	75
Պարգև գործակատար Աօթիսիօններին	35
20 սափէն թափցու վանդակ վանն դնելոյ զառաջեալ ձեմարանի	500
Ճարտարապետին վանն յծելոյ գձև վանդակաց	25
224 կանգուն՝ 24 արշին լայնու- թեամբ Հոյանդիոյ քաթման վանն ան- կողնոց, մի արշինն	97 4 217 28
140 կանգուն Սալֆէտք՝ իւրաքան- չիւր արշինն մի ուրբի	140
50 արշին սուփրայ՝ իւրաքանչիւր կանգունն մի ուրբի երեսուն կոպէկ	65

6 դիւթին Անգղիական պատարագի դանակ՝ մի դիւթինն ութն ուրբի	48
6 դիւթին դրքալ, մի դիւթինն տան երկու ուրբի	72
Վանն փոխանցելոյ զգրաման ի բան- կըն Օտեսայի	6 20
Տուաւ պարգև ումեն	100

Արդ այս ծախսուց գումար՝ որ 2386
ուրբ. 28 կոպ. է, հանելով ընդունուած
նուիրանաց 3004 ուրբ. գումարէն, կմնայ
617 ուրբ. 72 կոպ. յորմէ ևս Օտեսայէն
ցՏփլիս և անտի այսր վերոյիշեալ իրե-
ղէնները բերելոյ համար եղած ձանադար-
հածախսը բառնալով՝ յաւելեալ 317
ուրբ. 72 կ. ձեմարանի ի հաշիւ ընդու-
նուեցաւ:

Ինչպէս նուէրները Մեծ. Պ. Նիկողա-
յոս Տէր - Յովսէփեանց ընդունած է, նոյն-
պէս այս ծախսերը հոգացած է ի նոյն
նուիրանաց:

Նոր - Նախիջևանայ և Քիչնէի Հայոց
Հոգևոր կառավարութիւնք նուիրանաց
ի ներքոյ ճշդութիւնքը ըստ օրինի վաւե-
րացուցած են:

ՆՈՐ ԱՆԴԱՄՔ ՄԻՆՕԴԻ.

Գեր. Մկրտիչ և Երեմիա Եպիսկո-
պոսունք և Արժ. Ներսէս Խիւտավերու-
եան և Գրիգոր Տէր - Մատթէոսեան
Վարդապետք կարգեցան ի պաշտօն ան-
դամութեան Սինոդի:

ՄԱՀՏԵՍԻ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՕՐՏՈՒՆԱՆ.

Հին — Նախիջևանայ դաւառէն Փա-
շալուեցի մեծ. Մահալիսի Մարտիրոս
Օրտուեան ի նպաստ Արկեաղու Ս. Խաչ

վանից Բ հարիւր քննառն մանէթ նուիրեալ է ի ձեռն հոգաբարձուաց շինութեանն, որոյ համար յատուկ շնորհակալութիւն կնուիրեմք յիշեալ բարեպաշտ անձին:

ՅՈՒՑԱԿ ՆՈՒՐԱՏՈՒԱՅ

Ի ՆՊԱՍՏ ՀԻՆՈՒԹԵԱՆՑ ՄԱՅՐԱԹՈՌՈՅՍ.

(Շարունակութիւն):

Ի ՎԻՃԱԿԻՆ ԱՂԵՔԱՆԴՐԱՊՈԼՈՅ.

	Թ.	Կ.
Հասարակութիւն Գիւղքեանդ գեղջ	20	
Նոյն գիւղացի Խաչատուր Պօղոսեան	50	
» Թորոս Աթոյեան	50	
» Սիմէօն Սարգսեան	50	
» Յարութիւն Գրիգորեան	50	
» Աւետիս Մանուկեան	50	
» Մկրտիչ Աթոյեան	50	
» Բաղդի Չախոյեան	50	
» Ղազար Աւագեան	50	
» Համբարձում մի. Գէորգեան	50	
» Յովնանէս Գրիգորեան	4	50
» Յակովբ Բ. Պապիկեան	4	
» Յակովբ Բ. Տէր Անտօնեան	2	
» Յարութիւն Տէր Անտօնեան	4	
Հասարակութիւն Եսասողու գեղջ	20	
Նոյն գիւղացի Յովնանէս Մելիք - Սարգսեանց	4	
» Սարիբէկ Մելիք - Սարգսեանց	2	
» Արսէն Մելիք - Սարգսեանց	4	
» Աւետիս Բ. Ղազարեան	4	
» Նազարէթ Տէր Աւետիսեան	4	
» Յովնանէս Բ. Տ. Մելքիսեղեկեան	4	
» Աղապապ Խաչատրեան	4	
» Յովնանէս Ղազարեան	4	
Հասարակութիւն Հաջի - Նազար գեղջ	40	
Նոյն գիւղացի Գէորդ Ա. ֆանտեան	50	
» Խաչատուր Տէր Պետրոսեան	4	
» Ղազար Տէր Յարութիւնեանց	50	
» Սարգիս Մելիքեան	50	
» Մկրտիչ Մելիքեան	4	

Նոյն գիւղացի Դաւիթ Շահապաղեան	50
» Պօղոս Ղազարեան	50
» Միրզօ Աստուածատրեան	50
» Խաչօ Գալստեան	50
» Բատո Քօչարեան	50
» Դասպար Բ. Տ. Մելքիսեղեկեան	4
Հասարակութիւն Աղ - քիլիսայ գեղջ	7
Նոյն գիւղացի Մկրտիչ Մինասեան	50
» Գրիգոր Խաչոյեան	50
» Համբար Դասպարեան	20
» Յարութիւն Մարտիրոսեան	50
» Անտօն Խաչատրեան	20
» Սիմէօն Գրիգորեան	20
» Թովմաս Մարտիրոսեան	20
» Աստուածատուր Պօղոսեան	20
» Նահապետ Զօրաբաղեկեանց	20
» Եփրեմ Կարօյեան	20
» Պապոյ Սաֆարեան	25
» Զատիկ Այվաղեան	20
» Գէորդ Բ. Տէր Մովսէսեանց	25
» Շմաւոն Սահակեան	50
Հասարակութիւն Մեծ Սարիառ գեղջ	8
Նոյն գիւղացի Գրիգոր Զաքարեան	4
» Յարութիւն Սարգսեան	40
» Խաչատուր Ստեփանեան	40
» Տիրացու Պապոյ Կարապետեան	20
» Խաչատուր Բ. Տէր Բարսամեան	50
» Աղաջան Տէր Խաչատրեան	50
» Կարապետ Գրիգորեան	50
» Ղայաթ Զաքարեան	50
» Յովնանէս Կիրակոսեան	40
» Խնկոյ Յարութիւնեան	2
» Յակովբ Ռատակեան	20
Հասարակութիւն Նոր Սարիառ գեղջ	6
Նոյն գիւղացի Յակովբ Վարդանեան	50
» Յարութիւն Յակովբեան	40
» Կարապետ Մարգարեան	20
» Պապոյ Յարութիւնեան	40
» Մարտիրոս Ղազարեան	40
» Մկրտիչ Վարդանեան	20
» Մկրտիչ Յարութիւնեան	20
» Զաքար Մարտիրոսեան	20
» Պետրոս Պալիկեան	80

Նոյն զիւղացի Պետրոս Կարապետեան	75
„ Յովհաննէս Քհ. ժիհ. Յակովբեան	50
Հասարակութիւն Սամուրիի զեղջ	5
Նոյն զիւղացի Աւետիս Գրիգորեան	50
„ Խաչատուր Աղանեան	50
„ Աստուածատուր Մելքոնեան	20
Հասարակութիւն Նոր - Ղարաքիլիսայ զեղջ	5
Նոյն զիւղացի Յովհաննէս	20
„ Սահակ Խանդիլեան	50
„ Անդրէաս Մինասեան	20
„ Եղիազար Այվազեան	20
„ Ներսէս Քհ. Տ. Յովհաննէսեան	50
„ Թորոս Խլղանեան	25
„ Վարդան Աբրահամեան	40
„ Սահակ Յարութիւնեան	40
Հասարակութիւն Քէֆլի զեղջ	5
Նոյն զիւղացի Բարսեղ Գրիգորեան	20
„ Յարութիւն Տէր Ղազարեան	20
„ Սերովբ Յարութիւնեան	20
„ Գալուստ Յովհաննէսեան	20
„ Մնացական Քէֆլէն	20
„ Կարապետ Ասլանեան	40
„ Ստեփաննոս Աւետսեան	40
„ Երեցփոխան Աղաջան	40
Հասարակութիւն Նոր - բաշ զեղջ	4
Նոյն զիւղացի Յովհաննէս Աւտարեան	20
„ Գրիգոր Սարգսեան	20
„ Ղազար Յովհաննէսեան	45
„ Մկրտիչ Սաֆարեան	20
„ Տիրացու Սարգիս Ղազարեան	20
„ Խուրշուտ Մանուկեան	20
„ Յարութիւն Թորոսեան	20
„ Մխիթար Սաֆարեան	50
„ Յարութիւն Աւտարեան	20
„ Մուրատ Եղիազարեան	40
„ Առաքել Յովհաննէսեան	20
„ Սարգիս Մելքոնեան	20
„ Յակովբ Զաքարեան	20
„ Ռստակ Սարգսեան	4
Հասարակութիւն Զօլի զեղջ	8
Նոյն զիւղացի Գալուստ Երեմեան	30
„ Մարտիրոս Տէր Վարդանեան	20
„ Հայրապետ Խաչատրեան	20

Զօլուեցի Յովակիմ Գալստեան	45
„ Աթոյ Աբուլեան	40
„ Ղուկաս Մարութեան	20
„ Պօղոս Յակովբեան	50
„ Մարտիրոս Պալօյեան	40
„ Մանուկ Մինասեան	40
„ Յարութիւն Աւետսեան	40
„ Մանուկ Մելքեան	20
„ Վարդան Գրիգորեան	40
„ Աւետիս Շիլօյեան	50
„ Յակովբ Քհ. Գինոսեան	4
„ Նազար Պետրոսեան	40
„ Մնարական Գանիէլեան	40
„ Յարութիւն Գրիգորեան	20
„ Յակովբ Մարութեան	40
„ Յակովբ Ղազարեան	40
„ Զաքար Գալստեան	40
„ Յովէ Սաֆարեան	40
„ Ժամակոչ Գալուստ	40
„ Աւետիք Բարսեղեան	5
„ Մարիամ Պալիեան	20
„ Զիլակ Գէորգեան	20
„ Էմար Յովհաննէսեան	20
„ Օղիւտայ Յարութիւնեան	20
Հասարակութիւն Գիւրճի - Եօլի զեղջ	7
Նոյն զիւղացի Սարգիս Մկրտչեան	40
„ Սահակ Յարութիւնեան	50
„ Ներսէս Շահինեան	20
„ Յակովբ Սարգսեան	20
„ Յովակիմ Մերովբեան	20
„ Յովհաննէս Տէր Պետրոսեան	40
„ Մանուկ Յարութիւնեան	25
„ Մելքոն Մինասեան	20
„ Խաչատուր Թորոսեան	50
„ Ղուկաս Ստեփանեան	50
„ Յովհաննէս Քհ. Շահինեան	60
Հասարակութիւն Ճղսլար զեղջ	40
Նոյն զիւղացի Ղուկաս Աւետիսեան	20
„ Մարտիրոս Վաթօյեան	50
„ Մարտիրոս Վաթօյեան	20
„ Միքայէլ Համբարեան	20
„ Կոնստանդ Աթիկեան	40
„ Գէորդ Յարութիւնեան	20

Նոյն գիւղացի Յարութիւն Մոլորանան	20
„ Սիմէօն Զաւարչոյեան	20
„ Աղամ Եօիկեարեան	20
„ Խաչատուր Խորալէլեան	40
„ Ստեփան Մանուկեան	40
„ Գէորգ Մելիքեան	40
„ Սահակ Մատթէոսեան	40
„ Մովսէս Մատթէոսեան	25
„ Կարապետ Տէր Խաչատրեան	40
„ Յովաննէս Ք. Տ. Առաքելեանց	50

(Շարունակել):

ՀԱՆՈՒՑԵԱԼ ԻՍՏԱՀԱԿ ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ ԳԱՐՊԱՐԵԱՆՑ,
ՊԱՏԱԷՆ ԳՏԱԿԻ ԵՌՈՒՆ, ԵՒ ՅԱՊԱՆԱԳԻՐԻ:

Բարեյիշատակ այրն Խաչակ Մովսէս, Գասպարեանց քաջ իմանալով աղցաւոր կենցաղոյս ստուերի նման սահուն և փութանցիկ շրջանը և ոչինչութիւնը, գիտացած է ի կենդանութեանն մասն բարի ընտրել և այնպիսի առաքինական սիրալի մեծագործութիւն թողուլ, որով յետ փութելոյ յաստեացս՝ անուն բարի ժառանգեց, և իւր առաքինութիւնքն վկայեցին և կրվկայեն Վրիստոսի սիրելի և հաւատարիմ ծառայ և Աւետարանի արժանի աշակերտ հանդիսանալն, ինչպէս նաև ոչ սակաւ մեքաղնկայ որբոց և տնանկայ խնամածու հայր, և ուսումնական և այլ մանկուոյն պաշտպան և բարերար կանգնիլն:

Ստորև հրատարակեալ հոգևոր կապէն կիւմացուին վերոյիշեալ անմահանուն առաքինւոյն սիրազորութիւնք, և բաղմաց ի մերազնէից քաջայայտ և ակներև են նորին ի Մոսկով կանգնած Աղքատանոցն կամ Որբանոցն և ի նմին պատուարեալ անտէր և անօգնական Հայկազն թշուառ տնանկայ վայելած խնամքն, ինչպէս նաև նորին կտակած առանձին գումարաց ար-

դեամբք կրթեալ և ուսեալ մանկոյն, և բաղմիցս հեռաւոր վայրերէն ի Մոսկով պանդխտացած խեղճ Հայորեարն անգամ օգնութիւն և նպաստ գտեալ են և կզտնեն նորա բարերարութիւններէն ի ձեռն կտակատարացն, յորոց ոմանք արհեստներ ևս կուսանին նորին ծախիւք:

Արդ սոյնպիսի մի բարեյիշատակ անձ որքան սիրելի է Վրիստոսին, նոյնքան ևս մարդկան բաղձալի և նախանձիլի լինելով, խնդրուեցաւ նորին կենսագործութիւնը հանդերձ կտակովն հրատարակել, սակայն առայժմ բաւականանալով յիշեալ Բարերարին կանգնած Գասպարեան որբանոցին կտակատար Խորհրդարանի գրած հետեւեալ համառօտագոյն տեղեկութիւնը հանդերձ կտակովն ի լոյս տալ, կյաւելումք նաև նորին գերեզմանին արձանագիրը ընդ Ռուսերէնին, և մինչնաւոր աղգայնոյ՝ Գեներալ-մայեօր Պօղոսի Մէլիքեանցի տապանադիրն ևս հրատարակել:

Սակաւ միջոցէն պիտի հրատարակեմք Գասպարեան Որբանոցի Խորհրդարանի տարեկան հաշիւն՝ զոր ամեն տարի կըմատուցանեն Վ. հ. Հայրապետի ամենայն Հայոց, յորմէ պիտի տեսնուի ոչ միայն տարեկան թէ՛ նոյն Ապաստանարանի և թէ՛ այլ բարեգործութեանց վերայ եղած ծախքն, այլ և գումարին որքան յաւելացած լինեն, որոյ համար առանձին շնորհակալութեան արժանի է Վ. սեմ. Յովհաննէս Ս. Յովնանեանց բարեպաշտ և ազգասէր անձն:

Այժմ Խորհրդարանը կբաղկանայ հետեւեալ անձինքներէ, որք են՝

Նախագահ Անդամ Վ. սեմ. Յովհաննէս Յովնանեանց

Ընդամբ Մեծ. Միքայել Ստեփանեանց
 ,, Մեղքոն Գասպարեան Փանդեանց
 ,, Գեորգ Մարտիրոսեան Լիանողեանց
 ,, Բարեկր. Յարութիւն Աւագ քհնյ.

ԱԵՔԶԷՆՆԵՐ:

ԱՏԱԼԱՍԻԿ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ՂԵՐԱԾՆ:

Իսահակ Մովսիսեան Գասպարեանց ծնաւ ի նահանգս Շուշու քաղաքի ի գեօղն Խնձորստան Գանձասար անուանեալ տեղոջ յամին 1781 յ3 Մայիսի Անդստին ի մանկական տիոց մասնաւոր եղանակաւ վարժեցաւ Հայկական ընթերցանութեամբ և վայելչագրութեամբ ի ձեռն մասնաւոր ուսուցչի. հուսկ յետոյ ինքնուս աշխատասիրութեամբ պարագայեալ ընթերցանութեան և գրաւորականաւ Ռուս լեզուի յաջողեցաւ նմա սովինք յառաջանալ ի վաճառականութեան. Այսո այս բարեպաշտ ածեալ հասակաւ առ ծընոթն ցհասանիլ յաւարտահասակ երիտասարդութեան իւրոյ այն է՝ իբրու 23 ամաց՝ զերեսս իւր դարձուցեալ ի Ռուսաստան հաստատեաց ի մոի իւրում առնել զտեղի բնակութեան ի Մոսկուս մայրաքաղաքիս, ուրանօր վերջապէս զիմեալ եհաս յաղնուական կէտ նպատակի իւրում այն է՝ ի Մոսկուս, և մտեալ ի ծառայութիւն առ աղնուական Աւետիս Գալստեան Գալուստովն ծառայեաց նմա ամենայն հաւատարմութեամբ պարագայով երբեմն երբեմն և զանազան առևտրական գործովք, քաղելով զբաղմափորձ տեղեկութիւնս վաճառականութեան, որով և ջանացաւ հաւատարիմ լինել ի կատարել առևտրական գործունէութիւնս իւր, յորում յառաջադէմ դտաւ առ ի վաստակս մինչև այնչափ զի յայտնի կացոյց զանձն իւր առ վաճառական անձինս Ռուսաց, յորոց և շահեցաւ մեծազոյն դրամական հարստութիւնս իւր առ ի վարձ հաւատարիմ և ժրջան ծառայութեանց, Զինի ժամանակաց խորհրդով և միջնորդութեամբ յարգելի ազգասիրաց և յոգնաջան յորդորանօք նախ՝ Աղայ Յովհաննիսի Ստեփաննոսեան Յովնանեանց, ապա՝ Աղայ Աղաթօնի Դաւթեան Ալիմեանց և յոգնաթախանձ ջանասիրութեամբ ի Տէր հանգուցեալ բարեպաշտ առն Գենեքալ մայեօր Պօ-

ղոսի Մովսիսեան Մելեքեանց, որք արժանաւոր զովնասիրք աշխատասիրալ ջան ի դործ եղին տալ նուիրել զայն մեծաքանակ գումար յօգուտ ազգին իւրոյ, աւանդեալ կտակաւ զմնացեալ գումար իւր, ի շնորհս աղջի իւրոյ խրաշէն աղքատանոցի, որ կառոյց ի կենդանութեան իւրում՝ աստ ի Մոսկով վասն աղքատաց ազգիս Հայոց զտուն ասպատանի ընդ տեսչութեամբ և զըլխանօր կառավարութեամբ չորից ընտրեալ բարերար անգամոց ժողովոյ, որպէս քաջայայտ նշմարի ի կտակին հանգուցելոյ՝ որ Խորհրդարանս խոնարհական յարգանք շնորհունի մատուցանել ընդ սմին Աւետիսի Տէրութեանդ, յորում գրտանին ամենայն տեղեկութիւնք թէ զգումարաց, զորս ունի նուիրեալ վասն զանազան առարկայ յից, թէ զգաստիարակութեան մանկանց և թէ այլ ամենայն բարեգործական իրաց, Զայս ամենայն ածեալ ի կատար յանձն արար կտակականութեաց՝ այն է՝ նորին Գենեքեանցութեան Եսայեայ Գեորգեան Բաղաստեանց և Աղայ Յովհաննէս Ստեփաննոսեանի Յովնանեանց, ի կատար ածել զայն ամենայն որ ի կտակին աւանդեաց, որոց յանձնեաց նոյնպէս զմնացեալ գումարն 33,600 ռուբլիս արծաթոյ, զի նոքա ըստ բարեհաճ կամաց իւրեանց տնօրինեցնեն զտոկոսին իւրաքանչիւր ամի յամենայն բարեկատար գործս՝ յորն յիսիս օգտակար համարեցին. Եւ այնպէս կընքեաց զկեանս իւր բարեպաշտ այն Իսահակ Մովսիսեան Գասպարեանց ի 1847 ամին ի 26 Փետրուարի:

(Պատճէն կապի):

ՅԱՆՈՒՆ ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԸ ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԵԱՆ, ՀՕՐ ԵՒ ՈՐԴՈՒՅՑ, ԵՒ ՀՈԳԻՈՅՑ ՍՐԲՈՅ. ԱՄԻՆ:

Ես ի ներքոյ սորին ստորագրեալս, Մոսկուայի պատուամեծար քաղաքացի Եսայի Մովսիսեան Գասպարեան՝ լինելով յառողջ միտս և ի կատարեալ յիշողութեան բարւոք վարկայ ինչ ինչ փոփոխութեամբ լրացուցանել զհոգևոր կտակն իմ, զարարեալն ի 1844 ամին ի 28 Դեկտեմբերի՝ որ պահպանի ի Խնամակալաց Խորհրդարանին Մոսկուայի, ունելով զլիուր իրաւունս ըստ 851 և 852 յօդուածոց Ժ հատորոյ քաղաքական օ-

րինաց (Բ. Հրատ) թողնալս ի կամս կտակարա-
րինս Այժմ՝ ես վերստին արարի ի դէպս մահուան
իմոյ զկարգադրութիւն վասն արդար վաստակօր
ի ձեռս լեւերեալ շարժական և անշարժ ստացուած
ծոց իմոց, նոյնպէս և առձեռն դրամոց և մուր-
հակաց Պահպանողական դանձատան. ընդ նմին
ի կատարումն նշանակելոց ընտրեցի ես կտակակա-
տարս զՆերդործական Պետական Խորհրդական
զՍենեկապետ և զԱսպետ զԽաչատուրն Յովակի-
մեան Լազարեան, զԿենեկաւ մայեօր և զԱսպետ
Պօղոսն Մովսիսեան Մելիքեան, զԱղլիսիսի Սո-
վետիկ և զԱսպետ Եսայի Գէորգեան Պաղտա-
տեանց, զԱթանազիէն Գաւթեան, զՊ. Յովակի-
մեան և զանդամ առևտրոյ զՅովհաննէս Ստեփա-
նեան Անտոնեանց, յորոց խնդրեմ ամենախոնար-
հաբար, զի ո՞րք ի նոցանէ գտանիցի ներկայ ի
Մոսկուայ՝ առանց հայելոյ ի բացակայութիւն այ-
լոց և առանց սպասելոյ մասնակցութեան նոցին՝
առցէ յանձն իւր զաշխատանս յետ մահուն իմոյ
ի կատարածել զհետևեալս:

Հա՛ւ՝ զկառուցեալ ինե ի Մոսկուայ առ Ս.
Խաչ եկեղեցիս Լայոց ի Մեանիցքի թաղին
զեռայարկ տունն ամենայն պարագայիւք թողում
վասն խնամարկութեան աղքատ Լայոց ի տնօրէ-
նութիւն չորից Անդամոց ի կառավարութիւն նո-
րին ընտրելոց, որպէս նշանակեալ է ի կանոնս
աղքատանոցին. բայց այնու՝ զի խնամարկեցին
աղքատք միայն յերկոսին բարձրագոյն յարկս,
իսկ ստորինն անյարմար գոլով վասն բնակութեան՝
գործածեսցի այն ըստ բարենկատողութեան առ
այլ պէտս ինչ Աղքատանոցին:

Երբեք՝ ցանկանալով ի կենդանութեան ի-
մում անմուաց պահել զ23 օրն Փետրուարի
1841 տարւոյն, իրրե զօր՝ յորում եղաւ սկիզբն
բարեգործութեան աղքատաց եկեղեցւոյն Լայոց,
եւ ետու մշտնջենաւորապէս ի Պահպանողական
Գանձարանն զերեք հարիւր ուսուլիս արծ. այնու-
մտօք, զի յայնմ արժանայիշատակ աւուր կա-
տարեցի աստուածային Պատարագ և հոգեհան-
դիստ վասն հանգուցեալ բարերարաց: Ի տոկո-
սեաց յիշատակեալ գումարին խնդրեմ ամ ըստ
ամէ տալ յօգուտ եկեղեցւոյ երկոտասան ուսուլի
թղթադրամս, իսկ զմնացեալ կրեսուն ուսուլիս

սրբազնագործ պաշտօնէից, և այս ցանկութիւն
իմ՝ որ սկսեալ է կատարիլ ի 1842. ամէն՝ պար-
տի շարունակել միշտ նաև յետ իմոյ մահուան:

Երբեք՝ յորժամ վոխեցայց ես յաստեացս՝
յայնժամ տացին ի Պահպանողական Գանձարանն
ի դրամոց իմոց՝ մշտնջենաւորապէս ուսուլիս ար-
ծաթոյ հինգ հազար, այնու՝ զի տոկոսիւք այս գու-
մարի ամ ըստ ամէ ընդունիցին և գործադրեսցին
ի նորոգութիւն և ի վայելուչ պահպանութիւն
ինե կառուցեալ տան, և ի հատուցումն վարձու-
պահպանին՝ որ կարգեցին էւ Տունս այս խնա-
մարկութեան պարտի հանապազ գտանիլ ընդ
կառավարութեամբ, տնօրէնութեամբ և վերահա-
յեցողութեամբ վասն այն ընտրեալ վերոյիշեալ
յառաջնում յօդուածի անդ անդամոց:

Զորբեք՝ ես արկի ի Պահպանողական Գան-
ձարանն Խնամակալաց Խորհրդարանին թղթա-
դրամս յիսուն հազար ուսուլիս, որ առնէ արծաթ
դրամ 12,285 ուսու. 71 կոպ. մշտնջենաւոր ժա-
մանակաւ, այնու ղիտաւորութեամբ՝ զի տոկոսեօք
կէս գումարին դաստիարակեսցի առ կենդանու-
թեամբ իմով ի Լազարեան ձեմարանին արևե-
լեան լեզուաց որ ի Մոսկուայ աղքատ Լայ մա-
նուէ մի (որ արդէն դաստիարակի), իսկ զմիւս
կէսն դրամադրեսցն կալայ վասն անդեան իմոյ
ցորչափ ապրեցայց. իսկ զկնի՝ մահուան իմոյ
տացեն ի նոյն ձեմարան զայլ մանուէ մի ի
Լայոց, այնպէս զի ի յիշատակեալ աղքատիկ պա-
տանեկաց կարելի լինիցի միշտ յայնմ ձեմարանի
ընդունել այնպիսի կրթութիւն, որ առաւել օգ-
տակար և համապատասխան իցէ ապագայ նշա-
նակութեան նոցին, և ես ցանկամ զի այն աշա-
կերտք յետ վեցամեայ ուսման ի ձեմարանին ու-
սանիցին զուսումն վաճառականութեան, ուստի
և թողում կտակակատարաց իմոց ուսուլիս արծա-
թոյ տասն հազար *) սակս հատուցանելոյ ի
դրամադուլիս Ուսումնարանին վաճառականու-
թեան՝ որ առաջագրեալ է կառուցանել ի Տիֆլիս

*) Ի պատճառս զկառուցման ի Տիֆլիս Ուսումնարանին
վաճառականութեան, յետ 10 ամաց դրամադուլիս այս յա-
նուէ ի դրամադուլին, որ նշանակեալ է ի վերջնում յօդուած
մի կտակին:

այնու՝ զի՝ ի Ճեմարանէն յայսմանէ ծախուք իմովք և ձրիաբար դաստիարակեալ աշակերտք յաւարտ ուսման իւրեանց տոկոսեօք այնր դրամովոց իմոց յուսումնարանին Տփլիսու ուսանիցին զուսումնս վաճառականութեան։ Իսկ եթէ Ուսումնարանն այն վաճառականութեան չկառուցանիցի, և կամ զյիշեալ դրամագլուխն չընդունիցի ի վերայ այնպիսի հիման, և կամ եթէ կտակակատարք անյարմար և անօգուտ համարիցին զարուեսակումն ուսման վասն սանից իմոց, յայն դէպք տամ՝ նոցա իրաւունս գործադրել զտոկոսին այնր դրամագլուխ ի կատարեկագործութիւն առեւտրական գիտութեանց այնու հնարիք և միջոցօք, զորս նորա յայնմ՝ ժամանակի ըստ ընդունակութեան դատարարակեցոց ի հաշիւ իմ և վասն նոցա հաստատարոյն և օրտակարագոյն համարիցին, իսկ յիշ նոցին ի Ճեմարանէն և յաւարտ առեւտրական գիտութեանց ի տեղի նոցա ընդունել զայլ երկուս աշակերտս և ըստ օրինակի առաջնոցն դաստիարակել։ Եթէ գտանիցին ցանկացողք յաղգականաց իմոց վասն մասնելոյ ի Ճեմարանն և ուսանելոյ զուսումն վաճառականութեան, ինչորեւմ ընտրել ի նոցանէ զմերձաւորագոյն ինձ ազգականս։

Հինգերորդ՝ քսան և հինգ հոգար ուրբի թըրթալըամն կամ*) 7,192 թը 85 կուր արծաթադրամն նոյնպէս գնել ի Պաշպանողական Գանձարանն խնամարկութեան ի Խորհրդարանին Մոսկուայի վասն շահեցողութեան ցայն ժամանակ՝ յորում Պ. կտակակատարք կարող ընիցին ձեռնարկանել ի շինութիւն քարեայ պարսպի շուրջ զգերեզմանատամբ Հայոց, որ գտանի անոր քան զկայարանն Փրէսնեան, մերձ Ռուսաց Վաղանկովկայն, յայնժամ՝ զդրամագլուխս զայս հանդերձ տոկոսեօք ընդունել և ի գործ ածել ի կառուցումն յիշեալ պարսպի քառեակ աշտարակօք յանկիւնս նորին։ Բայց այս առնել յայն դէպքս՝ յորում հետեւեցի ի շինութիւն պարսպին ըստ ձրագոյն հաճութիւն կամ հրաման Կառա-

վարութեան և տեղիս այս անունիցի Վանք իսկ եթէ անբաւական համարեցի առ այն դրամն յետ տան ամաց յօրէ մահուան իմոյ, յայնժամ առ այն առարկայ նշանակեալ գումարն փոխարկել յատկապէս ի մի դրամագլուխ վասն դաստիարակութեան ի Լաղարեանց Ճեմարանին Մոսկուայի ծախուք իմովք երրորդ աշակերտի ի վերայ նոյն հիմանց՝ որք արձանագրեալ են ի չորրորդում յօդուածի այսր կտակի վասն երկուց աշակերտաց, իսկ զհաւաքեալ տոկոսիս՝ կցել յայն առանձին դրամագլուխ՝ որ նշանակեալ է ի վերջում յօդուածի, որպէս զի կտակակատարք զայն գործադրեցին ըստ բարենկատողութեան իւրեանց յորպիսի և իցէ բարեգործութիւնս։

Վեցերորդ՝ զարծաթեայ ոսկեզօծ պատկեր Աստուածամոր երկօրին արծաթեայ կանթիղօք գնել ի կառուցեալ յինէն տան խնամարկութեան աղքատաց՝ ի դահլճի Խորհրդարանին։ Ոսկեայ ժամացուցաւ իմով պարգևատրել զայն ի սանից իմոց՝ որ քաջալու յառաջարկմութեամբ և վաւուր աւարտիցէ զուսումն գիտութեանց ուստի և զժամացոյցն զայն պահել մինչև ցայն ժամանակի յորում մին յաշակերտաց իմոց առաջին համարեցի ի վարս և ի փառութիւնս։

Եփեւորդ՝ ի վանս Գանձատարու, որ ի գաւառին Գարապաղի՝ առաքել ծածկոց սկսանց, շուրջառ քահանայի և շապիկ սարկաւաղի՝ 10 ուրբլոյ կալն, նոյնպէս թագ քահանայական հարիւր ուրբլոյ արժողութեամբ, և սկիհ մի ընդ 150 ուրբլի արծաթոյ։ Նոյնանման ծածկոց, շուրջառ և շապիկ, նոյնպէս թագ և սկիհ հասուցանել յեկեղեցին որ գտանի ի Խաչենեան գաւառին ի Խնձորաստան գեղջ, յորում ես ծնայ։

Ութերորդ՝ զմարմին իմ տալ հողոյ առանց աւելորդ փառաւորութեան, ըստ կարի պարզօրէն և արձան կանգնել ի վերայ գերեզմանիս՝ զիւրաքնի բայց զայս ամենայն թողում ի կամս կտակակատարաց իմոց, քահանայից, որչափ և գտանիցին ի ժամ թաղման իմոյ, ամենեցուն տալ 150 ուրբ, արծ. Սարկաւաղին և գոլի 50 ուրբ, բաժանել աղքատաց 10 ուրբ գտանիցին առ այս Եկեղեցեալ և ի գերեզմանատան յաւուր թաղման իմոյ, 15 ուրբ ամենայն պահապանաց եկեղեցեայ մերոց։

*) Յիշեալ գումարն գործադրեալ է համաձայն կտակի ի շինութիւն քարեայ պարսպի շուրջ զգերեզմանատամբ Հայոց որ ի Մոսկուա։

Իննէրորդ՝ վեց հարիւր ուուրի դնել մշտնջենաւորապէս ի Պահպանողական Գանձարանն, և ի տարեկան տոկոսեաց սորին վեց բուրլի արկանել ի գանձանակ եկեղեցւոյ, եօթն ո՞ուր. բաժանել մերաղնեայ աղքատաց, իսկ զմնացեալ մետաղան ուուրլիս թողուլ յօգուտ սրբազնագործ պաշտօնէից այնու՝ զի նոքա ամ ըստ ամէ յօր մահուան իմոյ կատարեսցնեն զպատարագ և զհոգեհանդիստ:

Տասներորդ՝ զհազարդ ի թաղման իմում գործածել քան կազ՝ հնգետասան ուուրլոյ կաղն, յորմէ տալ շինել շուրջառ քահանայական, շապիկ սարկաւագի և ծածկոց սեղանոյ, Ջսոյն շուրջառ խնդրեմ՝ գործածել յեկեղեցւոյ ամենայն տարի ի 23 Փետրուարի և յաւուր մահուան իմոյ:

Մեքասաներորդ՝ զմի մասն ընչից իմոց՝ եղևոց ի տան իմում՝ և այլ ևս վեց հարիւր ուուրլիս շնորհեմ ի պարգև աղախնոյ իմ՝ Մոսկացի քաղաքացւոյ Վառվառէի՝ նիկեֆորեան Պոնապոլեան այնու՝ զի ի տոկոսեաց պահեսցէ նա զմայր իւր և զինքն մինչև ցմահ, յետ որոյ զրամադուլն կըցեսցի ի յիշատակեալ ի վերջնում յօգուածի բարեգործական իրս:

Պարտաւորեմ զկտակատարս ի կարգ դնել զլիշեալ ամենայն անիղէն իրս և տալ պարգև Վառվառեայ ըստ նկատողութեան իւրեանց. բայց յայնմանէ տալ նմա առձեռն 50 ուուրլիս. իսկ միւս աղախնոյ իմում տալ նոյնպէս առձեռն ցօր մահուան իմոյ ուուրլիս արծ. տասն:

Երեքասաներորդ՝ զամենայն պարտատումարս, որ մնացնեն յետ մահուան իմոյ առ զանազան անձինս, և զանազան պարտամուրհակս և զյրամական գումարս ինչոյեմ՝ խոնարհաբար ի Պ. կտակակատարաց իմոց ընդունել, նոյնպէս նաև զայն ամենայն առհասարակ՝ որ մնացէ յետ առնելոյ ինև զկարգադրութիւնս, և կազմել ի սոյն գումարաց զառանձին բարեգործական զրամադրելուս դնել ի Խորհրդարանն խնամարկութեան և թողուլ զայն անմատչելի, իսկ զտոկոսիս այսր զրամադրելոյ՝ որ ըստ կանխադրոյն հաշուետետութեան իմոյ պարտի լինել՝ ի բաց առեալ զամենայն արարեալ կարգադրութիւնս իմ մինչև ց70 հազար ուուր. թղթադրամ կամ մինչև ց20,000 ուուր.

արծ. բաց ի նշանակեալ ի ամին զրամադրեաց, և յետ ժամանակաց պարտին և կարեն միանալ ընդ սոյն զրամադրելոյ՝ տամ իրաւունս Պ. կտակակատարաց գործածել բաց յորանոցէն իմնէ և առ այն առարկայս, զորս նոքա օգտակարացոյն համարեսցին յօժանդակութիւն կարօտելոց և ի խրանամարկութիւն չքաւոր Հայոց, արժանի դատելոց ըստ աղքատ դրութեան, բարի վարուց և հանգամանաց ուշադրութեան բարեգործաց մարդկային ազգի. Յետ այսորիկ ի վերայ ստացուածոց իմոց և զրամոց շնչանակել զորախի և իցէ խրանամարկութիւն և զկտակատարս չնթարկել հաշուեպահանջութեան. Իսկ ի վերջ ամենայն ստացելոցս՝ ցանկամ ես՝ զի որովհետև այս ամենայն զիտաւորութիւնք իմ պարտին գտանել ըզլրումն յետ քանի մի գուցէ և բազում ամաց, ուստի Պ. կտակակատարք ի գէսս մահուան միոյ ի նոցանէ՝ ընտրեսցնեն ինքեանց զգործակիցս ի կատարումն կամաց իմոց յայսմ՝ կտակի արձանագրելոց, և արարեալ այնու զկարգադրութիւն ի վերայ ամենայն կայից իմոց. այնու ամենայնիւ ես թողում անձին իրաւունս ցօրչափ կեամ՝ զինչ ինչ յապաւել, փոփոխել, կամ բոլորովն զկրտակս զայս ոչնչացուցանել. իսկ եթէ այս չլինիցի յայնժամ սոյն այս կտակ՝ որ լրացաւ պէսպէս փոփոխութեամբք՝ պարտի ունել զկատարեալ զօրութիւն և զնկրգործութիւն ի փոփոխումն առ ունջոյ կտակիս, պահպանելոյ ի Խորհրդարանի խնամակալաց, որ և յայսմ հետէ մնայ անվաւեր:

Զկտակս զայս ի մաքուր գաղափարեաց զբրազիր Ա. կարգի Միխայլոյ Լարիոնով, որդի Անցիֆերովի. ի 14 Փետրուարի 1847 ամի. Յիւլիանին վաւերացուցեալ են թերթք. Ընդ այս կտակ՝ որ կամօք իմովք զրեալ է՝ Պատուամեծար քաղաքացի և Ասպետ Եսայի Մովսիսեան Գասպարեանց ստորագրեաց, Առ այն թէ՛ կտակս այս զրեալ է ըստ կամաց կտակակատար Պատուամեծար քաղաքացւոյ և ասպետի Եսայեայ Մովսիսեան Գասպարեանց, որ գտանի յառողջ միտս և ի թարմ յիշողութեան, թերթք ստորագրեալ և ի վերջոյ ստորագրեալ է ինքնին Պ. Գասպարեանն, վկայեմ և ստորագրեմ Աւագ քա-

Հանայ եկեղեցոյն Հայոց և ապետ Յովակիմ՝
Մկրեբան: Ձնոյն վկայելով ստորագրեմ Տի-
տուկարնիյ Սովետնիկ Վասիլիյ Վարդանով Սե-
րեանիկով: զնոյն վկայեմ և ստորագրեմ Տիտու-
կարնիյ Սովետնիկ Մկրտիչ Յովսէփեան Էմին:
Ձնոյն վկայեմ և ստորագրեմ Նատուրնիյ Սո-
վետնիկ և Ասպետ Նիկողայ Ստեփաննան Թադ-
լուցքիյ: Տստորագրութիւնս ձեռաց Պատուա-
մեծար քաղաքացւոյ և Ասպետի Եսայայ Մով-
սիսեան Գասպարեան Հաստատեմ՝ Քաղաքաբաժ-
նին թաղապետ Պորուչչիք Պրանտէ:

Ստորգ Է ընդ իսկականին
Գլխաւոր Անգամ Խորհրդարանի, Անդամ վաճառականութեան
ՅՈՎԱՅԱՆԻՍ ԱՆԱՅՈՎ:
Քարաւար Խորհրդարանի
Գարբ. Վերելով:

Տաղանթէր Իսահայ Մոփեմեանց Գասպարեանց,
յօբէնեալ է Մէտայէլ Արեւիկայոյս Սալանթեանց:

Երթ վաճառեալ Փրկիչն առաց,
Ձինս քո և տուր աղքատաց,
Նոցին փոխան դու ունիցիս
Անդ ի յերկինս անսպառ գանձ:
Թէ քաղցնում և տաս ինձ ուտել,
Սամ ծարաւիմ տաս ինձ ըմպել,
Քարբայութիւնն իմ քեզ պատրաստ,
Ձեկանք օրհնակալն ունիս լսել:
Անուա խոստմանցդ հաւատալով,
Հանգուցեալըս յուսով սիրով
Միշտ կիրակիէ արբուցանէ
Ձայրիս զորրու արդեամբք իւրով:
Ո՛չ լոկ զմարմինս սա բուժանէ,
Այլ և զհոգիս լուսաւորէ,
Թէ փառութիւնս թէ սուրբ վարս
Հաղար մանկանց ուսուցանէ:
Տուն վան իւր աստ ո՛չ շինեաց,
Այլ աղքատաց զայն պատրաստեաց:
Ձնոյն Քրիստոս զօտարն յեղբարս
Յիւրաշէն տունս սա ժողովեաց:
Ի տան հօր Բո, Փրկիչ բարի,
Ուր օժեկանք բազումք կարի:

Հանգ՛ լուսով ըզտնտերն
Գերդաստանիդ զօտայն հոգի:
Ամէն:

*Надпись на надгробномъ памятни-
кѣ Почетнаго Гражданина и Кавалера
Исаѣя Моисеевича Касперова.*

Продай имѣнье — рекъ Спаситель,
И деньги въ руки нищихъ дай,
Ты стяжешь въ небесахъ обитель,
Въ награду ты получишь рай.

Я страненъ, алченъ былъ и боленъ,
Я былъ въ темницѣ средѣ оковъ,
Меня ты пужнымъ удоволилъ,
Устроилъ Мнѣ пріютъ и кровъ.

Приди ко мнѣ благословенный
Отцемъ и Мною человекъ,
Войди въ покой мой вожделенный,
И будь блаженъ со Мною во вѣкъ.

Христе! Твоимъ обѣтованьямъ
Усопшии мысля, сердцемъ внялъ,
И трудовымъ своимъ стяжаньемъ
Сиротъ онъ и вдовицъ питалъ.

Себѣ онъ крова не устроилъ,
Желалъ Тебѣ подобенъ быть,
Но нищихъ братій успокоилъ,
И бѣдность даль имъ позабыть.

Какъ много значить въ лѣта дѣтства
Познанье истинны стяжать?
Открылъ онъ дѣтямъ путь и средство
Умы, сердца образовать!

Христе въ обителяхъ Ты многихъ
Ему дай мѣсто и покой.
Отца, питателя убогихъ
Въ селеніяхъ Отца устрой.

Տաղանթէր Գեորգի Մայեօր Պօպօն Մօփեմեան
Մէլեմեանց, յօբէնեալ է Մէտայէլ Արեւիկայոյս
Սալանթեանց:

Ըղջարկն կայսեր հատոց սա կայսեր
Որպէս բանն Աստուած ետ մեզ ի պատուէր,
Եդ զիւր կեանս հանգեալ հրոյց և սրոյց,
Տիրասէր գողով հերոս անվհճիր:

Սկսեց անձն իմ զի զքեզ օրհնեցէ,
Աղօթէր առ Տէր ոմին մարդարէ.
Սա գորջիւր կայսեր գործովք իւր ասէր,
Գնացի անձն իմ զի դահլիք քո կեցցէ.
Զմեռուր դիցազորն քաջիկ սա մարտեաւ,
Մինչև զաջ ձեռնըն թնդանով տարաւ,
Գնեկարաւ թեան պատուով, թողակաւ,
Եւ աստեառովեամբ ճոխ պտակեցաւ:

Բայց և հոգեւոր հարկ սա Աստուծոյ
Հատոյց հոգալով զաղքատաց հոգւոյ,
Թէ իւր ազգակցաց և թէ օտարաց,
Պատրաստեաց սեղան սղորովք զրամոյ,
Ոչ միայն զիւր զոյս արկ ի գանձանակ
Աստուծոյ, այլ և եղև օրինակ
Յորով համադրեաց, որք բանիւ սորա
Զօնեցին նուէրս յաղքատաց ճարակ.
Խառացար Փրկիչ մեղ բանիւ քոյն,
Թո՛ղ որմամբ գտցեն անկ զողորմութիւն.
Աղքատասիրի տուր հոգւոյ սորին
Թո՛ղ զողորմութեամբ զքոյդ Արքայութիւն.
Ամէն.

*Надпись на надгробномъ памятни-
кѣ Генералъ-Маіора и Кавалера Пав-
ла Моисѣевича Меликова.*

Веленью Господа покорный,
Царю онъ долгъ свой заплатилъ
И жизнь Ему онъ посвятилъ.
Въ любви къ отчизнѣ непритворный
Онъ за отчизну шелъ на бой
Съ неустрашимой душой.
Молился Господу Пророкъ
Продолжить жизнь его земную
Чтобъ Господа хвалить онъ могъ,
А сей герой любовь святую
Къ Царю и царству доказалъ
За благо, за спасенье трона,
За честь народа и закона
Онъ лучше умереть желалъ.

Въ войнѣ для Русскихъ незабвенной,
Воетель храбрый и герой
Остался съ лѣвою рукою.
Отъ службъ, болю немощенный,

Съ наградою уволенъ былъ,
И знаки чести получилъ.

Царю слуга, отчизнѣ сынъ —
Онъ добрый Христианинъ.
Несколь охотно шелъ на брань:
Съ такою же ревностію уанъ
Онъ Богу воздавать старался;
Любилъ алчущихъ питать;
Гайкановъ миловалъ, и тщался
Всѣмъ бѣднымъ слезы осушать.

Не только отъ щедротъ своихъ
Давалъ онъ бѣднымъ и безроднымъ
Отъ былъ примѣромъ для другихъ
И былъ примѣромъ не безплоднымъ:
Соотнчей исполнилъ жаръ
Священнаго соревнованья,
Они несли твои стажаныя
Христовой меньшей брати въ даръ.

Христе! Ты милость и пощаду
И въ небѣ вѣчную награду
Не ложнымъ словомъ обѣщай.
Тому, кто бѣдныхъ призиралъ.
Его помилуй, пощади,
И въ царствіе Твое введи.

*Сочинено Архіепископомъ Михаиломъ Саламтыки,
переведено съ Армянскаго на Русскій языкъ Прото-
іереемъ Іоакимомъ Меликовымъ.*

ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿԻ ԲԻԻԶԱՆԴԻԱՆ.

Ի ԶՄԻՌՆԻԱ.

*Հիսկեալը ուրախութեամբ ընթեր-
յանք Զմիւռնիոյ Երշադոյ օգտակա լը-
րագրոյ մէջ:*

Քաղաքիս Աղքատասիրաց ընկերութեան վիճա-
կահանութիւնն Յուլիս 1ին օրինաւորապէս ի դործ
զրուելով, զթիւ առաջին բաժնին՝ որ 10.000
զուրուշ էր շահեցաւ յարգոյ նիկողոս աղա Օ-
հանեան. որ նոյն գումարէն 2500 զուրուշ յիշեալ

Աղքատ ընկերութեան և 2500 զուրուշ տեղւոյս աղքատին հիւանդանոցին նուիրելով, մնացեալ 5000 զուրուշն միայն իրեն յատկացոյց, Այս առատասիրտ զգացմանց բարեգործութիւնն՝ անշուշտ գովութեան և յատուկ շնորհակալութեան արժանի է: Աղքատասիրաց ընկերութիւնն իւր յատուկ շնորհակալութիւնն հետեւեալ նամակաւ կը յայտնէ հրապարակաւ. իսկ աղքատին հիւանդանոցին հոգաբարձութիւնն անշուշտ բանիւ բերանոյ վճարած պիտի լինի իւր շնորհակալութեան պարտքը:

Իւլիէ, 18 Յուլի 1875.

Յարգոյ խմբագիր Արշալուսոյ:

Յուլիս 1 ին՝ ի նպատակ Աղքատասիրաց ընկերութեան միճակահանութիւնը ամենայն օրինաւորութեամբ կատարուելով, առաջին թիւը՝ որ 10.000 զուրուշ էր, մեծա. Օհանեան նիկողոս աղան շահեցաւ: Պարտ կը համարիմք մեզ ծանուցանել յարգոյ հասարակութեան, որ յիշեալ աղքատասէր աղան հաճեցաւ 2500 զուրուշ Ընկերութեանս նուիրել. ընդ որ մեր խորին շնորհակալութիւնը կը լիովնամք մատուցանել նմա հրապարակաւ:

Հաճեցէք, յարգոյ խմբագիր, ձեր պատուական լրագրոյն մէջ հրատարակել սոյն գրութիւնը և ընդունել մեր յարգանաց հաւաստիքը:

Ի դիմաց Աղքատ ընկերութեան

Պ. Թ. Պէրէյաշաւընէն, գրիչ — արեւմտալէր:

Ս. Դ. Պապէլէր, գրիչ — արեւմտալէր:

Արշալուս, Թ. 726.

ԱՂԻՍԱՍՏԱՆԻ ԹԻՒՆՔ.

Պօլսոյ Օրագիր լրագրոյ մէջ կարգացիր, զի Ս. Աստուածածնի կիրակի օր (Օգոստ. 12) մաքսատան 130ի չափ բեռնակիրներ 6—7 ոչխար նուիրելով Ս. Փրկչեան հիւանդանոցին՝ լաւ կոչուք մը տուին պատասխարեոց:

Երկուշաբթի օր ալ տիկին Հռիփսիմէ Չամպաբեան, ընկերակցութեամբ իւր եղբոր Գէորգ էֆէնտի Չարդարեանի և նորին ընտանեաց, ձօն

հացկերոյթ մը տուաւ Աղքատ հիւանդանոցի, թէ նիւթապէս և թէ բարոյապէս մխիթարելով զանոնք այսպիսի նուիրական օր մը:

Փափաքելի էր որ հիւանդանոցի Հոգաբարձութեան Ատենադատին Բորջ սոյն բարեգործական և աղքատական օրինակին հետեւէին Աղքատի ուրիշ տիկիններ ալ:

Օրագիր, Թ. 1015 զոտոս. 15.

ՆՈՒԷՐ ԵՐԱՄԵԱՆ ՊԵՅԻ.

Ասեմափայլ Աբրահամ Պէյ Երամեան՝ անմահ յիշատակաց արժանի աղքատական մեծ գործ մի գործեց այս օրերս, 250 լիւրայ շնորհելով՝ Գումդափուի դրսի երկսեռ վարժարանին հաստատ եկամուտ լինելու համար:

Նորին վսեմութիւնը այսպիսի աղօթքուտ գործերով կապացուցանէ, թէ ինքը ոմանց պէս մոռցած չէ իւր աղքատ, կսիրէ զանի, և պատրաստ է ձեռնառու լինել նորա օգտին ու յառաջադիմութեան համար:

Ահա իրեմք մեր ձեռնհաս աղքատները՝ հետեւի վսեմափայլ Աբրահամ պէյի այս դիւցազնական օրինակին, թօթափելով իրենցմէ անտարբերութեան ոգին:

Փունջ.

ԱՂԳԱՅԻՆ ՏԱԴՆԱՊ Ի ՊՕԼԻՍ

Ի ներկայս Պօլսոյ Մերազնեայց մէջ տիրած ցաւալի երկպառակութիւնը և վարչական առնակնունքի տաղանդն օր ըստ օր ծանրանալով, Երեսփոխանական Ժողովն յերկուս հրձուած է այս ինքն՝ Աջակողմեան և Չափակողմեան կուսակցութեանց, և առաջինն կրողիմայ երեսուն և վերջինն վախճուն անդամներէ, և Մասիս և Մեղու Աջակողմեանց, իսկ Օրադիր, Ասիս, Մամուլ, Փունջ և Հայրենիք լրագրերն Չափակողմեանց բերաններն հանդիսացել են, և մեծ բանակիւ լացած կշարունակուին միմեանց մէջ:

Այս մասին մեր Պօլսոյ նամակադիրն երկար տեղեկութիւնք և ուշադրութեան արժանի դիտողութիւնք հաղորդած է ճշմարտութեան արայեան կանգնելով. թէպէտ խոհեմութիւնն կտապէ զայն բռնութեան տալ, սակայն չկամենալով Ռուսաստանաբնակ մերազնեայց հետաքրքրութիւնը իս-

պատ զրկել, հետեւեալ համառօտ տեղեկութիւնքը կիսութամբ հրատարակել:

Աստ արժան է յաւելուլ, որ ինչպէս Աւարական տաղնապին ծագած Օգոստ. 31 Ընդհ. Ժողովոյ վերայ տեղեկութիւն տուինք անցեալ ամս սագրոյս մէջ, նոյնպէս հարկ էր տալ Օգոստ. 24 (հոստարեալ *) Ընդհ. Ժողովոյ անցեց վերայ, սակայն զայն Տիմիտայ Միգուի մէջ կատարուած տեսնելով, — զոր Մասիսի թերթերէն օրինակած էր, որոյ մէջ լրագրաց մեծագոյն մասի բողոքանաց և հրատարակած տեղեկութեանց հակառակ կէտեր կան, — և որպէս զի անկողմնակալութեան արդար մի պարտք ևս կատարեմք՝ միանգամայն շատակողմանց բողոքանաց և ընթացից վերայ մի համառօտ գաղափար տամք, Օգոստ. 31 ի երէնից Ժողովոյ երեսփ. նկարագրին հետ հետեւեալը Փունջէն կրնորօրինակեմք աստ, և որ այս խնդրոյս մէջ ամենէն հանրարտ կզրէ և իւր դիտողութիւնքը կը հրատարակէ:

ԵՐԵՄՆԻՑ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ.

Երեսփոխանական Ընդհանուր Ժողովն երէկ (Օգոստ. 31) չկրցաւ նիստ բնել, ինչպէս յայտնի է՝ 59 երեսփոխանաց, հանդերձ երկու ատենապետներով (Յարութիւն պէյ Տատեան և Ստեփան փաշա Արսլանեան) ըստ սովորութեան Ղալաթիոյ եկեղեցին և միայն մէկ անգամ դռնփակ նիստ ուղեւուն համար:

Ատենապետ պէյին կողմանէ կանխաւ Ս. Պատրիարք Հօր հաղորդուեցաւ երեսփոխանաց մեծագոյն մասին յիշեալ առաջարկութիւնը, բայց Նորին Սրբազնութիւնը չհաճելով՝ ըստ այնմ երկրորդ հրաւիրողին մը հրատարակել, դիւանին իմաստութեան ու խոհմանութեան յանձնեց տնօրինել զարժանն. սակայն ատենապետ պէյը երկրորդ անգամ ազդարարեց թէ այսպիսի ծանր պարագայի մը մէջ ինք չկրնար ուրիշ անօրէնութիւն մը ընել:

Այս կողմն՝ այսպէս, դանք միւս կողմին:

59 երեսփոխաններէն դուրս մնացած երեսփոխանք երէկ Մայր Եկեղեցին հաւաքուեր են: Ասոնց թիւը 30 էն աւելի չէ եղեր: Ռուսինեան է-

Ֆէնտին առժամանակեայ ատենապետ կարգելով՝ ատենա քացի և 1¹/₂ ժամու չափ խօսակցեցին: Ասոնց մէջ տեսնուեր են՝ 50էն երկու հոգի, որոց մէկը Մարգարեան Յարութիւն էֆէնտին է եղեր, իսկ միւսը Բէրէսթէճեան էֆէնտին, զոր ճանշնալու պատիւը չունիմք: Իզմիրլեան Մատթէոս վարդապետն ալ՝ որ բարձրաստիճան եկեղեցականաց հետ ինքն ալ ստորագրած է զանիակ նստին առաջարկութիւնը, երէկ զացեր նստեր է ըստ ոմանց՝ չկրնալով դիմադրել Ս. Պատրիարք Հօր ստիպմանց: 200 ի չափ ալ Ժողովուրդ ներկայ է եղեր: Խօսակցութիւնն սկսեր է՝ Նախ ուղեր են հասկանալ թէ 59ին մէջ գտնուող և այն պահուն իրենց մէջ երեքող երեսփոխանք ինչ նպատակաւ ստորագրեցին: Մարգարեան և Բէրէսթէճեան էֆէնտիններուն ինչ պատասխանեցին չիմացանք. թէ և բան մը ծամծմեր են, սակայն ներկայ եղող ունկնդիրներէն շատերը չեն կրցեր հասկանալ, բայց Իզմիրլեան Մատթէոս վարդապետն ըսեր է, թէ ի՞նչպէս չստորագրէր զունիակ նստի առաջարկութիւնը, քանի որ կը տեսնէ թէ Ընդհանուր Ժողովը անտարբեր կըլտնուի նոյն իսկ իրեն դէմ եղած ցոյցերուն առջև, և քանի որ ինքը ազատութիւն չունենար իւր կարծիքն յայտնելու. և աւելցուցեր է թէ ինքը միշտ Ժողովոյն նիստերուն ներկայ կգտնուի, երբ ցոյցեր չըլլան և անդորրութիւնն ու օրինաւորութիւնը ախրապահեն: Ասկէց յետոյ, երեսնից մէջէն սկսեր են խօսիլ: Ոմանք պնդեր են որ երբէք կարեւորութիւն չտրուի 59ին առաջարկութեան, ուրիշ մը ուղեր է որ այսպէս շարունակեն թէ և սակաւաթիւ են, և ըստ օրինի հրաժարեալ հրատարակեն 59ը, երբ հետզհետեւ երեք անգամ բացակայ գտնուին. անդիէն մէկը պատասխանեց թէ իրենք չեն կրնար հրաժարեցնել զանոնք, քանի որ՝ որ և է որոշում չեն կրնար ընել մեծագոյն մասն չունենալուն համար. ուրիշ մը բաւական նախատեական զրոյցներ ըրեր է 59ի դէմ, և մէկ քանին ալ ձայնակցեր են, բայց մեջբերուն մէկը իմաստութեամբ յանդիմաներ է զանոնք և լռեցուցեր է. մէկն ալ լրագրի մը դէմ բողոք բարձր է, երեսփոխանաց համար Խօսակցութիւնը ծանուցանելով, ուրիշ մ'ալ առարկեր է:

(*) Այսպիսի շատ ածականներով կըքուած է նոյն Ժողովն ի մեծադոյն մասն լրագրաց, և ի հաստատութիւն շատ գաղտնիքներ ի լոյս կըճանեն: Ծ. Խմ. Սըր

Թէ 59 երեսփոխանք պէտք է որ ժողովին գան և ժողովոյ մէջ ընեն իրենց առաջարկութիւնը, և թէ արտաքոյ նստի եղած որ և է առաջարկութիւն ընդունելի չէ: Ա. Երջայէս՝ նկատելով որ իրենք փոքրագոյն մասն են, նկատելով որ դռնփակ նիստ ընել ուզողները մեծագոյն մասն կկազմեն, և չեն կարող հրաժարեցունել զանոնք, նկատելով որ առանց նոր տնօրէնութեան մը կալելի չէ երեսփոխանական ժողով գումարիչ և մեծագոյն մասն ունենալ ու որոշում տալ, համաձայներ են առաջարկել Ս. Պատրիարքին, որ Ընդհանուր ժողովոյ դիւանին հետ խորհրդակցելով՝ խոհանութեամբ արժանին տնօրինուի, և նոր հրաւիրադրով ժողով գումարի:

* *

Գալով երեսնից խօսակցութեան, չեմք կրնար չմեղադրել անոնցմէ մէկ քանին, որ խոհանութիւնը բոլորովին մէկ դի գնելով՝ բերանին եկածը թող կուտան, կնախատին իրենց պաշտօնակից երեսփոխանները, մինչդեռ անոնց մէջ իրենցմէ շատ աւելի ազգասէր, համաբարեւոր և ազնուական անձինք կգտնուին: Այս 59 երեսփոխանաց դռնփակ նստի առաջարկութեան դէմ՝ երեսնից ոմանց ամենէն ղրխաւոր, ամենէն զօրաւոր փաստն է ըսել, թէ 59 երեսփոխանք իրանոնք չունին զբաւն առաջարկութիւն ընել, թող ներկայ դրանուն ժողովին և իրենց առաջարկութիւնն ընեն:

Արդարեւ ընդունելի է այս փաստը ուրիշ պարագայի մէջ. բայց ներկային համար այնպէս չէ. 59 երեսփոխանք որոշում չեն ընել, այլ՝ վերջին նստին մէջ ոմանց առաջնորդութեամբ և գրգռութեամբ տեղի ունեցած «կաբէ» շարժումներէն ու ցոյցներէն հարկադրելով ու փակնալով՝ կառաւարկն որ այս նիստն զոնփակ ըլլայ: Այսինամբ, կըսեն, իսկ երեսնից մէջն ոմանք կպահանջեն որ ժողովի գան, դռնբաց նիստ ըլլայ, և այն դռնբաց նստին մէջ խօսին ու առաջարկեն զոնփակ ըլլալու պէտքը: Ահա պահանջում մը, որ բոլորովին անիրաւ է և անգործադրելի: Եթէ Ս. Պատրիարքն ալ այսպէս առարկէ, մինչև վերջը պնդէ, Ընդհանուր ժողովոյ գումարումն անկարելի պիտի ըլլայ՝ պառակտումը պիտի տիրէ, ազգային գործերը երեսի վրայ պիտի մնան, և թերեւս այնպիսի հետեանքներ յառաջ գան, որոց համար մանաւանդ Ս. Պատրիարքը ամենածանր պատասխանատուութեան տակ մնայ թէ ներկային և թէ ապագային առջև: Ս. Պատրիարքը եթէ կիտրէ արատաւոր համբաւ ունենալէ, պարտի ամենայն խոհանութեամբ շարժիլ և չանալ իւր շուրջը երդններուն ձախող խրատուցի, Ընդհանուր ժողովը ուրիշ անգամ ալ զոնփակ նիստ ըրած է:

այս առաջինը չպիտի ըլլայ: 59 երեսփոխանաց ստորագրութեանց շարքը թող քննէ Ս. Պատրիարքը, կրնայ ըսել երեսնից ոմանց պէս թէ անպիտան մարդիկ են ամենքն ալ. ի՞նչ կուզեն ասոնք. — միայն մէկ անգամի համար դռնփակ նիստ ընել: Այս առաջարկութեան գործադրութեան համար երբէք զժողովութիւն չկայ, նոր բան մը չէ, և ուզողները երեսփոխան են, և մանաւանդ երեսփոխանութեան մեծագոյն մասը կկազմեն:

Նոյն. Թ. 819, Սեպտ. 1.

ՎԱՐՁԱԿԱՆ ՏՍԳՆԱԳՆ ԵՒ ԻՆՐ ՀՈՍԱՆԻՐ:

Հեռեկալը ցաւ ի սիրտ պէտք է ընթելուն:

Գաղտնիք մը դարձած է գրեթէ թէ մեր ազգին մէջ ինչու համար հանրական խնդիր մը պատահելուն պէս, այդ խնդիրն ազգը կը յուզէ՝ կը պատակտէ՝ և այնպէս ժամանակ մը ամեն բան անիշխանութեան մէջ յարատեւելէ վերջը, ուր ուրեմն ամենայն ինչ կը հանդարտի և կոկոխ ազգըն իր կորուստներուն տեղը լցնել աշխատի:

Այս գաղտնիքը պարզելու համար բաւական է արդի վարչական տաղանդներ մէն մի պարագաները քննել միանգամ, և պիտի տեսնել որ պատրիարքէն սկսեալ մինչև յիսին ազգային պաշտօնային ինչպէս նաև խմբագիրը, քահանայը, վարդապետը և եպիսկոպոսունք մասնաւոր դերեր ունին խնդրոյն մէջ կատարելու, ըսել կուզենք՝ ամենքն ձեռք ձեռքի տուած ինկած են հոսանքին առջև առանց ասոնցմէ դուրսը մէկը գտնուելու, որ ազգային նաւուն ղեկը ըսնէ:

Երկու կուսակցութիւն կարծեօք իրարու հակառակ, այն աստիճան կընդդիմադրուին և կը զինին իրարու դէմ, որ պահ մը կը մոռնան թէ երկուքն իսկ միեւնոյն ազգին անդամներն են:

Ախճակ մը՝ որ որչափ ցաւալի, նոյնչափ և վրտանգաւոր է:

Այսպիսի պարագայից մէջ ազգային լռալիրք նուիրական պարտաւորութիւն մը ունին կատարելու. լռալիրք, որք հասարակաց կարծեաց առաջնորդներն ըլլալով պարտաւոր են այդ յուզման մէջ կարի զգուշաւոր վարուիլ և ազգին ղեկը գործածելով չթողուլ, որ ազգին շահն մասնաւորաց կրկնէ զո՛հ երկուք, չը թողուլ որ ամեն օրինաւորութիւն սխալ թարգմանուի, ամեն ճշմարտութիւն խեղաթիւրի և հասարակաց կարծիքը այսպէս դէպ ի յուզեալ խնդրոյն այն կողմը հակի, որմէ ոչ եթէ բարիք մը որչափ չարիք մը կրնայ յառաջ գալ:

Ըսել կուզեմք թէ ազգին ղեկավարները լռալիրք են. այլ քանի մեծ կըլլայ ազգին վտանգը երբ նոյն իսկ ղեկավարը կըյր մուկնութեան մը գործիքն եղած են:

նորից վարչական առարկաներն յայտնի է, որ Ս. Պատրիարքն և Քաղ. ժողովն են, որոց երկուքն ալ զիրար ամբաստանած են և երկուքն իրարու հակառակորդն:

Քննութիւններն և մինչև այսօր եղած յայտնութիւններն ապացուցին թէ՛ ասոնց երկուքն ալ՝ այս ինքն Ս. Պատրիարք և Քաղ. ժողով պաշտօնակալութեան կողմեր ալ ունին, դավաճան արժանի կողմեր ալ, այս ինքն ոչ Ս. Պատրիարքն անմեղ զառնուկ մ' է և ոչ Քաղ. ժողովն. նոյնպէս նաև ոչ Ս. Պատրիարքն, իրեն զէմ՝ «ի խաչ հան զդա», կոչելու արժանի պարտազանց մ' է և ոչ Քաղ. ժողովը:

Ինչպէս ամեն ազգի մէջ և ամեն ժամանակ կը պատահի, նոյնպէս և մեր ազգին մէջ ալ հարկաւ յաճախ վարչական տապնապներ պիտի պատահին և հարկ իսկ է որ պատահին, և ազգի մը քաղաքակրթութիւնէն կախեալ է այդ տապնապին նոյն ազգին շահուցը չը վնասելու եղանակաւ և օրինաւորութեամբ լուծուելու սակայն վերջին օրերս ցաւօք սրտի կտեսնեմք որ, ոմանք գրեթէ ուխտած են ամեն օրինաւորութիւն վեր ի վայր շըրջել, ամեն ճշմարտութիւն խեղաթիւրել, ամեն կարգ կանոն խանգարել և մինչ իսկ օղջատոհ հասարակութիւնն զրգուել, որպէս զի կարենան իրենց նպատակին հասնիլ:

Ասոնցմէ ոմանք զՍ. Պատրիարքը պաշտօնէ ձգելու ամեն ձիգ կիմախեն և ընդհակառակն ումանք ալ Քաղ. ժողովոյն զէմ մի և նոյն վարձուքին ի գործ կածեն, և իրեն յառաջանալով այն վիճակին հասած են, որ եղբայրապաշտութեամբ իրար զործել սկսած է: Եւ եթէ Հայոց ազգին այս վիճակը ևս քան զիս դառնալ ցնոզ և վատաբաւոր ընող մը կայ, այն ալ ցաւօք պէտք է խոստովանիմք թէ Մասիս լրագիրն է:

Մասիս, այո, Մասիս, եթէ միայն այս թերթը չըլլայ Հայոց մէջ, մեծ վատահոլութեամբ պիտի բռնեմք թէ՛ մեր ազգին մէջ ծագած խնդիրներն երբեք այսչափ ոչ կը յուղուին և ոչ կը կրնան ոտսին:

Հրաւեր կը կարգամք ամեն Հայու, որ անգամ մը աչքէ անցընեն Մասիսի սա մէկ երկու շաբթուան թերթերը, և տեսնեն թէ՛ Ինչպէս ամեն ճշմարտութիւն կ'խեղաթիւրէ, ինչպէս ամեն սրտութիւն արձակ համարձակ կը խօսի, ինչպէս զեղբայր եղբօր դէմ կը հանէ, ինչպէս հայհոյութիւն կը տեղայ իւր հակառակորդացը դիմուն, ինչպէս ազգին մէջ պատակաւոր կը ձգէ, ինչպէս ժողովուրդը դրդուել կաշխատի, և տակաւին աւստի թերթ մը ազատ կը թողուի՝ մինչդեռ ուրիշ քանի մը թերթեր ազդարարութիւններ կ'ընդունին:

Ասի ստուգիւ դժբաղդութիւն մ' է Հայոց համար:

Մասիսի խմբագիրն ինքն ալ կը հաւատայ թէ՛ մենք իրեն հետ բնաւ որ և է հաշիւ կամ հա-

կառակութիւն մը չունինք, և ճշմարիտ է որ անոր համար կը գրեմ այս աղբերք՝ որ մեծ ցաւ կըզգամք երբ իւր մէն մի թերթը կը կարգամք, որ մէկ ծայրէն միւսը լի է թշնամութեամբ, ատելութեամբ, հայհոյութեամբ և հետամուտ միշտ խրոստութիւնն ու յուզմունքն արծարծելու, թերթ մը որ 22 տարի ազգէն սնած ըլլալով՝ քիչ շատ պարտի իւր կերած հացին երախտագէտն ըլլալ, որ պարտի ամեն խիւղարէ աւելի լուրջ և խոհուն եղանակաւ գրել, կուտակցութեանց առաւել համաձայնութեանն աշխատել քան զանոնք ատուել ևս իրարու թշնամի ընել:

Ինչո՞ւ, Մասիս, այդ աստիճան Քաղ. ժողովը հարուստ չեղող անդամները կը հարուստիս. հերիք Պրուսա մը տալն ու վրայ բրիր, հերիք Շահ Հիւսէյինը պաշտպանելով Հայոց հարստահարութեան խնդրոյն՝ կարեւորութիւն բառնալ փորձեցիր, հերիք այս տասն երեք տարի է սահմանադրականութեան դէմ գրելով, միապետութիւնն կանգուն պահել ջանացիր, հերիք մինչ իսկ Հայոց դատարարակութիւնն Վաթիքը վարդապետաց յանձնել ուղեցիր, և հիմայ ալ երբ խեղճ ազգի մը պարկեշտ ժողովուրդը կը զրգուես, հանդարտութիւնը կը վերադառնայ, կ'ուր կուգես, անխախտութիւն կուգես, որ դուն ապրիս թերթովդ, Հայոց հայրենիքն աւերակ է, ընտանիքներ միայն կան, Լիւն կը բաղձաս, այդ ընտանիքներն ալ դուն աւերիս և անոնց աւերակացը վրայ անձնասիրութեան կառքդ արշաւել տաս:

Միզք է Հայոց ազգին, Մասիս, մեղքըքիր այս ազգը՝ եթէ զքեզ անոր անհատը կը ծանչես, չարիւսութիւն գրեցր. մէկ զի ըրէ ատելութիւնն ու ուր, սուտն ու սխալը, անիրաւութիւնն ու ապօրինաւորութիւնը և գրէ ինչ որ ճշմարիտ և արդար է. եթէ Ս. Պատրիարքը պիտի գովես, գովէ նաև Քաղ. ժողովը աղէլութիւնները, և եթէ Քաղ. ժողովը պիտի պարսաւես, պարսաւէ նաև Ս. Պատրիարքին ալ թիւր դործերն և այսպէս արդար հաւանարակշռութիւն մը ունեցիր վարձանցդ մէջ. քու պաշտօնակիցներդ և քեզ հակարծիք գտնուող երեսփոխանները, ժողովուրդը՝ օտարի արժանի գէշ անուններով մի՛ յորջորդէր, եթէ չես ուղեր որ ազգին մէջ երկպառակութիւնն յարատեւէ:

Լրագրոյդ շարադրութիւնն քիչ շատ աղէկ է Մասիս, ջանա և բաւական է, եթէ ոգիդ և ըսկըզունքդ ալ անոր յարմարցնես, առանց որդ հայ ապրիլը Հայոց նախատինք մ' ըլլայ թերևս, որովհետև այս մէկ չէ, երկուք չէ, հինգ չէ, տասը չէ, այլ միշտ այսպէս վնաս ունիս ազգիդ և օգուտ բնաւ:

Ասի Թ. 154, Սեպտ. 15: